

HUMANITIES INSTITUTE  
Mürüvet Esra Yıldırım, PhD

# SARAY VE ÖTESİ

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL

## İnsanlar

Ahmet Muhtar Paşa	Sadrazam
Ahmet Rıza	Meclis- i Mebusan başkanı
Bekir Bey	Matbah-ı Âmire [saray mutfağı] müdürü
Damat Ferit Paşa	Abdülhamid'in kız kardeşi Mediha Sultan'ın eşi
Enver Ağa	Musahip [Padişahla sohbet eden kimse]
Enver Bey	Harbiye nâzırı
Gümülcineli İsmail Bey	Siyasetçi
Hacı Âkif Bey	Mefruşat müdürü
Hâdi Paşa	Kosova valisi
Hakkı Paşa	Eski Roma büyükelçisi ve sadrazam
Hıfzı Ağa	Musahip
Hüseyin Hilmi Paşa	Sadrazam
Kâmil Paşa	Sadrazam
Lütfi Simavi	Başmâbeynci
Mahmut Şevket Paşa	Asker ve devlet adamı
Mehmet Cavit	Maliye nâzırı
Mehmet Reşat	Abdülmecid'in oğlu, meşrutiyet dönemi sultanı
Mehmed Said Paşa	Sadrazam
Nâzım Paşa	Harbiye nâzırı
Nuri Bey	Hazine-i hassa nâzırı
Sabit Bey	Esvapcıbaşı
Sait Halim Paşa	Sadrazam
Süleyman Efendi	Abdülmecid'in oğlu
Talât Bey	İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularından, dahiliye nâzırı
Tevfik Bey	İkinci mâbeynci
Vahdettin	Abdülmecid'in oğlu, veliaht
Yusuf İzzettin	Abdülaziz'in oğlu, veliaht

## Önemli Terimler

Bâbiâli	Sadrazam sarayı/hükümet
Mâbeyn	Sultanın sarayında devlet işlerinin görüldüğü yer
Meclis-i Mebusan	1876'da kurulmuş, Birinci Meşrutiyet ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde görev almış yasama organı
Meclis-i Âyan	1876'da kurulmuş, parlamentonun sultanın tayin ettiği üyelerden oluşan ikinci meclisi
Heyet-i Vükelâ	Bakanlar kurulu
Reji	Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarına karşılık olarak tütün ekimini ve işlenmesini düzenlemek üzere kurulmuş olan tekel idaresi

## Özet

İttihat ve Terakki Cemiyeti Abdülhamid'i tahttan indirip yerine kardeşi Mehmet Reşat'ı geçirdikten sonra 1909 yılında Halit Ziya'yı Mâbeyn'e başkâtip olarak atar. Yıllardır bakımsız kalan Dolmabahçe Sarayı'nda göreve başlayan Halit Ziya'nın ve iş arkadaşlarının ilk işi saraydaki birimleri modernleştirmek olur. Ancak hânedanın yüzyıllardır devam eden geleneklerine da ayak uydurmak zorunda kalırlar. Halit Ziya başkâtip olduğu yıllarda Bulgaristan ve Sırbistan krallarının ağırlanması, sultanın Rumeli gezisinde aktif görev alır. İttihat ve Terakki iktidarını yitirdikten sonra Hürriyet ve İtilâf Fırkası tarafından görevden alınca Reji'deki eski işine geri döner. Ancak Balkan Savaşları sırasında darbe yapan İttihatçılar onu lobcilik faaliyetlerinde bulunması için Avrupa'da görevlendirir. Kendisinden beklenenleri yerine getirdikten sonra tedavi amaçlı çıktığı bir seyahatte Dünya Savaşı patlak verince ülkeye zor koşullarda geri döner. Fakat bir süre sonra yine İttihatçı hükümet tarafından inceleme yapması için Almanya'ya gönderilir. Bir süre Almanya'da incelemelerde bulduktan sonra ülkesinden daha fazla uzakta kalmaya dayanamaz ve geri döner.

## Olaylar

### *Sultanla Baş Başa*

Halit Ziya anılarını anlatmaya Abdülaziz'le ilgili bir rivayetten bahsederek başlar. Abdülaziz Dolmabahçe Sarayı'nın pencere önlerinde zaman geçirirken bir gün sokakta pejmürde kıyafetli bir simiçi görür ve saraydaki görevlilerini çağırıp onlara "Millet dedikleri şu herif değil mi?" diye sorar. Bu rivayetten sonra Sultan Reşat'la tanışmak üzere Dolmabahçe'ye girdiği andan itibaren nasıl heyecan dolu olduğunu anlatır. Zira Sultan Reşat'la ilgili onun ne kadar kurnaz, sinsî, bencil ve kindar biri olduğunu anlatan çok rivayet işitmiştir.

Onun huzuruna çıkmayı beklerken içeri nasıl girmek ve onunla nasıl konuşmak gerektiğini düşünür. Sonunda terbiye görmüş biri nasıl davranırsa öyle davranmaya karar verir. Odaya kandilli temennâ ile yani sağ eliyle yere kadar eğilip Sultan Reşat'ı selamlayarak girer. Sultan, önü ilikli redingotunun içinde onu ayakta bekliyordur. Tebessümle oturulacak yeri gösterince bu sefer Halit Ziya sultanı temennâ ile yani sağ elini çene hizasına kaldırıp sonra da alnına götürerek selamlar ve gösterdiği sandalyeye oturur.

Sultan, Halit Ziya'yı tebrik ettikten sonra hiç müsrif biri olmadığını, az miktarla idare etmeye alışkın olduğunu söyler ve ondan Başmâbeynci Lütfi Bey ve Hazine-i Hassa ile anlaşip sarayın masraflarını da ona göre ayarlamasını ister. Saray harap hâlededir. Eşya çatıdan inen yağmur sızıntısıyla ve yazın içeri vuran güneş ışıklarıyla çürümüş durumdadır. Tüm bunların düzenlenmesi gerekmektedir. Başkâtip ve başmâbeynci için Nişantaşı'nda tahsis edilen konaklar Abdülhamid devrinde kullanılamaz hâle gelmiştir. O yüzden tamir edilene kadar gerektiği durumlarda Halit Ziya Başmâbeynci Lütfi Simavi ile beraber sarayda kendilerine ayrılan odalarda kalacaklardır.

Halit Ziya sultan kalkmadan ayağa kalkmaması gerektiğini bildiği için onun kalkmasını bekler ve Sultan Reşat ayaklanınca o da ayaklanır. Sultanın iyi niyetli ve sakin bir adam olduğuna ikna olmuştur.

### *Yeni Düzen*

Halit Ziya, Sultan Reşat'ın yanından ayrılıp merdivenlerden aşağı inince Lütfi Simavi'nin de saraya geldiğini görür ve konuşulanları hemen onunla paylaşır. Lütfi Simavi her şeyden önce yapılacak işlerin tespiti için sarayı gezmeyi teklif eder fakat öğle yemeğinin hazır olduğunu öğrenince yemeğe geçerler.

Yemekte birkaç kişi vardır fakat Lütfi Simavi'yle ikisi yerde bekleyen tablaları görünce gülerler. Halit Ziya o sırada önce hâll edilmesi gereken işlerden birinin yemek düzeni olduğuna karar verir. Zira kullanılan yemek takımları çok basittir ve herkes için ayrı bir tabla hazırlamak birçok yemeğin ziyan olması anlamına gelmektedir.

Ancak her an yazı yazmak gerektiği için ondan daha acil olan iş saraya kâtip alınmasıdır. Bâbîlî'de âmir olan Medhi kâtip olarak saraya gelir. Halit Ziya da Yıldız Sarayı dağılınca açıkta kalan Ceyb-i Hümayun için yani sultanın şahsi kullanımı için ayrılan paranın idaresinde çalışan Kâtip Hakkı Bey'i alır. Hazine-i Hassa'dan Recai Bey saray müdürü olur. Ertesi gün de Tevrik Bey İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından ikinci mâbeynci olarak gönderilir.

Sonraki günlerde Halit Ziya ve diğer saray çalışanları Hazine-i Hassa memurlarıyla oturup hesap yaptıklarında Matbah-ı Âmire'nin yani saray mutfağının doymak bilmeyen bir canavar olduğuna ikna olurlar. Duydukları rakamlar o kadar büyüktür ki sessizce Abdülhamid devrinde halk açlıktan ve soğuktan kıvrılırken her gün saray mutfağına giren yüzlerce koyunu, tavuğu, hindiye, meyve ve sebzeleri yutan mutfak canavarının hayaline dalarlar. Zira Abdülhamid devrinde Yıldız Sarayı'nın mutfağı sadece binlerce memur ve müstahdemi doyurmaz, kazancı aşçıların ve tablakârların cebine kalacak şekilde Beşiktaş'tan Ortaköy'e kadar birçok mahalleye düşük bir ücret karşılığında tatlısıyla böreğiyle çeşit çeşit sebzeleriyle tablalar dağıtır. Halit Ziya saray mutfağının Abdülhamid dönemindeki bu bozuk düzeninden İstanbul'a gelen varlıklı ama pinti bir tanıdığına sayfiye yerleri dururken Beşiktaş'a yerleştiğini öğrenince haberdar olmuştur. Tanıdığı, saraydan ufacık bir miktar karşılığında aldığı yemek sayesinde müthiş kâr ettiği için Beşiktaş'a yerleşmiştir... Saltanat Dolmabahçe'ye taşınınca Yıldız'ın yüzlerce çalışanından kimi başka görevlere getirilir kimi de kendiliğinden memleketine veya başka yerlere gider. Böylelikle yeni sarayın bütçesi biraz olsun ferahlar.

Halit Ziya tabla usulünün yerine tabldot usulünü getirmek isteyince Mefruşat Müdürü Hacı Âkif Bey ondan sarayda bir yemek odası seçmesini ister ve bu odayı bir hafta içinde yemek odasına çevireceklerini söyler. Fakat Abdülhamid'e ait eşyalarla ilgili işlemler hâledilmeden yeni sultanın sarayına herhangi bir eşya sağlanamayacağını da ekler. Başmâbeynci bununla ilgili gereken başvuruları yapma sorumluluğunu üstlenir ancak Halit Ziya gülerek başvurulacak makamın ne makamı olduğunu sorar. Zira yönetim değiştiğinden beri henüz hiçbir şey belli olmamıştır.

### *Mahmut Şevket Paşa*

Toplantı bittikten sonra Mahmut Şevket Paşa'nın kendisiyle görüşmek istediğini öğrenir. Paşa odasına geçmeyi teklif edince henüz kimsenin bir odası bulunmadığını belirterek boş salonlardan birine davet eder. Bunun üzerine Mahmut Şevket Paşa ihtiyaç duyduklarının Yıldız'dan getirilmesi için emir vereceğini söyler ve bunun için en uygun yolun ne olacağını sorar. Halit Ziya eşyaların bir heyet eşliğinde ikinci mâbeyncinin de katılımıyla deftere kaydedilerek teslim alınmasının uygun olacağını söyler. Paşa bu öneriyi beğenir. İçeri Lütfi Bey girip sultanın kendisini beklediğini bildirince Halit Ziya'ya kendisiyle yine görüşmek istediğini söyleyerek dışarı çıkar. Kısa bir süre sonra sultanın yanından ayrılınca tekrar Halit Ziya'nın yanına gelir. Saraya gelen kâtiplerden biri Halit Ziya'nın eşinin kardeşi diğeri de Abdülhamid'in sarayından çıkma Hakkı Bey'dir. Paşa ikisinden de rahatsızlık duymuştur. Halit Ziya Medhi'nin tesadüfen oraya gönderildiğini, Hakkı Bey'i de temiz bir adam olarak bildiği için işe aldığı söyler. Paşa bu sefer sultanı nasıl bulduğunu, idare etmesi zor biri olup olmadığını sorar, Halit Ziya'nın iyi izlenimlerini dinledikten sonra da sultanın bendegânını yani hizmetinde bulunanları da Abdülhamid'le beraber Selanik'e gönderdiğini ama sultanın onları geri istediğini anlatmaya başlar.

Yıldız Sarayı'nın her bir köşesi, vazoların içine varana kadar muhbir mektuplarıyla doludur ve bunların arasında Sultan Reşat'ın inzivada yaşadığı süreçte hizmetinde bulunan kimselere ait olanlar da vardır. Paşa bu mektupları tespit ettikçe sultana göndermeyi planlamaktadır. Sultan mektupları okudukça kimleri yanında tutmak isterse onları tutacaktır ancak asıl kendisinden ayrılmak istemediği bir isim vardır; Sabit Bey. Bu adam Sultan Reşat velahtken Abdülhamid'e muhbirlikte bulunmayan kimsenin sarayda tutunamayacağını bildiğinden mecburen yazdığı muhbir mektuplarını önce Reşat Efendi'ye okur onun onayını aldıktan sonra da Abdülhamid'e gönderir. Halit Ziya anlatılanları dinleyip Sabit Bey'le ilgili konuda olumlu düşüncelerini bildirdikten sonra Mahmut Şevket Paşa ambarlar dolusu muhbir mektuplarıyla nasıl baş edecekleri konusunda şikâyet ederek saraydan ayrılır.

Bundan kısa bir süre sonra Halit Ziya'nın eşinin kardeşi Medhi geldiği yere, sadrazamlıktaki işine geri döner. Hakkı Bey de Evkaf Müzesi müdürlüğüne geçer.

### *İlk Selamlık*

Hükümet otuz küsur yıllık dışa kapalı hayatından yeni çıkmış olan yeni sultanı halka tanıtmak ister. Bunun için en uygun zaman cuma selamlığıdır ama hükümetin de sarayın da ihtişamlı bir selamlık için imkânları kısıtlıdır. Eldeki bu kısıtlı imkânlarla bir alay hazırlanır ve herkese süslü elbiseler giydirilir. Başmâbeynciyle başkâtip de açık arabalarıyla bu alaya katılır. Halit Ziya bunun terk edilmiş eski bir alışkanlık mı yoksa yeni sultanın maiyetini kalabalık göstermek için uydurulmuş bir şey mi olduğunu anlamadığını ama o günden sonra sultanın tüm resmi giriş ve çıkışlarında kendilerinin de bulunduğunu söyler.

### *Abdülhamid'in Çocuklarını Ziyaret*

Halit Ziya, Sultan Reşat'tan sonra hanedandaki diğer kişileri yavaş yavaş tanımaya başlar. Fakat onların kendisini tanımadığını söyler zira onlara göre sadrazamdan başlayarak kademe kademe aşağı inen tüm devlet görevlileri bir aletten farksızdır. Ancak kendileri hanedan üyeleri olarak meşrutiyete rağmen kendilerini herkesten üstün görmeye devam etmektedir. Halit Ziya bunu en çok tahtından edilen Abdülhamid'in çocuklarında gördüğünü, hepsinin tıpkı babaları gibi ölçsüz insanlar olduklarını belirtir. Abdülmecid'in çocuklarından olan Sultan Reşat'ın kendinden sonraki en büyük kardeşi Süleyman Efendi'nin ölümüyle velihtlik Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzettin Efendi'ye geçmiştir. Yusuf İzzettin'den sonra gelen ise Abdülmecid'in diğer oğlu Vahdettin'dir. Bu iki veliht rekabet hâlinde olduklarından dolayı Abdülhamid ve kardeşlerinin çocukları arasındaki kibir farkı onların aralarında görülmez.

Abdülhamid'in iki oğlu Abdürrahim Efendi'yle Ahmet Nurettin Efendi hariç hiçbir çocuğu amcaları Reşat'ı görmeye gelmez. Sultan Reşat, Halit Ziya'dan yanına musahiplerden birilerini alıp Abdülhamid'in tüm çocuklarını yaş sırasına göre ziyaret etmesini ve bir ihtiyaçları olup olmadığını sormasını ister.

Halit Ziya Selim Efendi'den başlar. Selim Efendi onu uzunca bir süre beklettikten sonra konağının en üst katındaki sofada ayaküstü ağırlar. Abdülkadir ve Ahmet Efendi de onu benzer şekilde karşılar. Halit Ziya söyleyeceklerini söyledikten sonra teşekkür ederler ve görüşme biter. Halit Ziya bu üç kardeşin kibirinden hiçbir şey kaybetmediğini düşünür. Bir ihtiyaçları olup olmadığı sorusunu cevapsız bırakırlar zira hepsinin konakları, arabaları, maiyetleri ve babaları tarafından sağlanan bir gelirleri vardır. Yalnız Burhanettin Efendi Halit Ziya'da farklı bir etki bırakır. Zaten onun hakkında daha önceden duydukları da piyano çaldığı, resim yaptığı, dil bildiği ve Abdülhamid'in en çok sevilen çocuğu olduğu yönündedir. Nişantaşı'ndaki konağında onunla karşılıklı otururken kendini çok rahat hisseder ve güzel vakit geçirir. Ayrılırken Burhanettin Efendi teşekkür eder ve memnuniyetini bildirir.

Bu ziyaretlerin en zor kısmı sultanlardır. Halit Ziya onların kendi eşlerine bile nasıl kibirle ve büyüklenerek davrandıklarını duyduğu için tedirgindir. Enver Ağa'yla birlikte bir landoyla en büyük sultanın Kuruçeşme'deki konağına giderken Enver Ağa, Abdülhamid'in nihayet tahttan edilişi ve içinde buldukları durumla eğlenirken Halit Ziya kendini soğuk karşılamalara hazırlar. Düşündüğü gibi olur ve kimi hasta olduğunu, kimi görüşecek durumda bulunmadığını bir harem aşasıyla haber verir. Ancak hepsi teşekkür edip bir ihtiyaçları olmadığını belirtir. Halit Ziya eğer görüşmek mümkün olsaydı nasıl olurdu diye sorunca Enver Ağa kapı aralığından olabileceğini söyler.

Uzun bir süre sonra Şadiye Sultan'la görüşme imkânı bulan Halit Ziya sultanlarla görüşmenin nasıl mümkün olabileceğini o gün öğrenir. Bir evlilik işi için Sultan Reşat tarafından Enver Ağa ile birlikte görüşmeye gönderilir. Şadiye Sultan onlarla harem aşasıyla birlikte bir siper arkasından görüşür. Şadiye Sultan muhbirlik yaparak birçok gence zarar vermiş olan İsmail Paşa'nın oğluyla evlenmek istemektedir ancak hükümet bunu engellemiştir. Sultan bu engelin kaldırılmasını talep ediyordur. Halit Ziya durumu Sultan Reşat'a aktarır ancak Şadiye Sultan daha sonra Galip Paşa'nın torunu Fahir Bey'le evlenir.

Abdülhamid'in çocuklarını ziyaret işi tamamlanınca Sultan Reşat bu sefer Lütfi Bey'le Halit Ziya'yı kendi çocuklarıyla tanıştırmak ister. Ziyaettin Efendi'yi giyimine düşkün, gezmeyi seven biraz da çapkın biri olarak duymuşlardır. Halit Ziya onunla tanışınca duyduklarına hak verir. Ömer Hilmi Efendi ise konuşmaya bile çekinen bir çocuktan farksızdır. Necmettin Efendi ise onun aksine güzel konuşur ama sol kulağı yapışıktır ve kendisi de öyle şişmandır ki Halit Ziya hem ondan ürker hem de ona acır. Nitekim bir süre sonra şişmanlığı nedeniyle de vefat eder. Fakat o gün Lütfi Bey'le ikisini kardeşlerinden uzak bir yere çekerek amcası Vahdettin'den sakınmalarını tavsiye eder.

## Saray

Dolmabahçe Sarayı'nı saltanat yuvası hâline getirmek için Halit Ziya ve saraydaki diğer görevliler bir gün boyunca köşe bucak her yeri gezerler. Rihtımları, çatısı, bodrumu, merdivenleri, döşemeleri ve duvarları terk edilmişliğin izlerini taşır. Sarayı yeniden düzenleme işi Mimar Vedat Tek'e verilir ve bir ay içinde sarayın her yeri içinde yaşanacak bir hâle getirilir. Çalışanların her birine oda tahsis edilir ve sarayda nöbette kalmaları gerekenler için de yatak odaları hazırlanır. Nişantaşı'ndaki konaklar da tamir ettirilir. Fakat Halit Ziya için bunların arasındaki en önemli yer Mâbeyn'in yemek odasıdır. Vekilleri ve elçileri ağırlayacak kadar iyi bir yemek odası hazırlanmıştır. Enderun'ndan dört genç, bir uzmandan eğitim alarak burada hizmet etmek üzere yetiştirilir. Sarayın bodrum katındaki tamir bitince müstahdemler de aynı yemek düzenine geçerler. Böylece tabla usulü Mâbeyn için tarihe karışmış olur.

Fakat Harem-i Hümayun'da, harem ağalarının ikamet ettiği Ağavat Ocağı'nda ve sarayın dışındaki çeşitli eklentilerde bulunanlar tabla usulüne devam ederler. Burada verilen yemeklerde kısıtlamalar yapmak Mâbeyn çalışanlarını harem sakinlerinin hücumuna maruz bırakacağından dolayı Sultan Reşat'ın bendegânından yani onun özel hizmetinde bulunanlardan birilerini aracı edip sultandan bu yönde bir buyruk elde edilir.

### *Sultanın Hediyesi*

Nişantaşı'daki konakların tamiri devam ederken Halit Ziya, Sultan Reşat'ın isteği üzerine gün aşırı sarayda kalmaya başlar. Bir gece odasının kapısı vurulur, gelen Sultan Reşat tarafından gönderilen bir hediye bohçası taşıyan Musahip Besim Ağa'dır. Besim Ağa, sultanın bohçadaki hırkayı geceleri soğuk olduğu için maden suyunu da midasını rahatlatmak için gönderdiğini söyler ve bohçadaki küçük şişeyi eline alarak içindekinin bir boya olmadığını ama saçlara sürülürse saçta asıl rengini vereceğini ekler. Halit Ziya Besim Ağa gittikten sonra hırkayı inceler ve çok beğenir. Ancak şişelerin anlamını çözemediği için bir sigara yakıp düşünmeye başlar. Maden suyunu son zamanlardaki karın ağrısıyla ilişkilendirir çünkü Sultan Reşat mesanesinde taş olduğu için başkalarının hastalıklarına da duyarlı bir adamdır. Ancak diğer şişenin bir boya olduğuna emindir. Sultan Reşat, Halit Ziya'yla aralarında yirmi yıldan fazla fark olmasına rağmen sık sık ne kadar yaşlı olduklarından bahsederek onu akranı gibi gördüğünü hissettirdikçe Halit Ziya buna hiç itiraz etmez. Fakat beyazlayan saçlarını boyama fikri onu korkutur. Kendini gençlere özenip şakaklarında ve ensesinde kına lekeleriyle dolanan biri olarak hayal eder ve saltanat makamına geçtikten sonra sakal bırakan sultanın tıpkı kardeşi Abdülhamid gibi sakalını boyamayı düşündüğünü ama bunu önce birinde tatbik etmeye çalıştığını düşünür. O gecedeki sonra Sultan Reşat boyayla ilgili hiçbir şey sormaz ancak saçlarında ve sakalında sarı boya lekeleri görünmeye başlar.

Bu olayı takip eden bir cuma selamlığında Sultan Reşat orada bulunan bakanları ve sarayın imamını selamladıktan hemen sonra "Başkâtip beyin sakal duasını yapalım" der ve bunun için çarşamba gününü seçer. Halit Ziya kendisine bakmadan konuşan sultanın dediklerini duyduğunda şok olur. Kendini sakallı hayal eder ve kesinlikle yakıştıramaz. O bunu düşünürken etrafındaki herkes ona hem merhametle hem de alay eder gibi bakıyordur. Halit Ziya sultanın neden bunu talep ettiğine biraz kafa yorar. Harem-i Hümayun'a her gittiğinde harem ağaları kadınların ortadan kaybolmasını sağlar fakat Halit Ziya kapıların ardındaki kadınların varlığını hissetmemenin imkânsız olduğunu, sultanın da belki bu yüzden kadınların karşısına genç bir başkâtip çıkarmak istemediğini farz eder. Sonra da bir ihtimal bu sefer boyayı sakallarında görmeyi amaçladığını düşünür. Sebep ne olursa olsun çarşamba günü sakalının duası yapılır ancak Halit Ziya berberinin marifetiyle sakalını dört köşeli yaptırır ve Sultan Reşat ölene dek kestirmez.

### *İlk Usul Değişikliği*

Abdülhamid 31 Vakası sırasında sadrazam olan Hüseyin Hilmi Paşa'nın yerine daha tarafsız bir isim olan Tefik Paşa'yı getirmiştir. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti, Sultan Reşat saltanat koltuğuna oturduktan sonra kendi gücünü göstermek niyetiyle tekrar kendisiyle bağlantılı bulunan Hüseyin Hilmi Paşa'yı sadrazamlığa getirir. Hükümette bulunanlara uygun bir siyaset takip eden Sultan Reşat yalnız sarayla meşgul olduğu için bu değişimin saraya tek yansımaları düzenlenecek bir törenden ibarettir.

Âdet olduğu üzere Beşiktaş'tan Sirkeci'ye deniz yoluyla gelen bir heyet onları bekleyen atlara biner, etrafları yaverlerle çevrilmiş hâlde önlerinde sadâret fermanını taşıyan başkâtip, yeni sadrazam ve değişen veya yerinde kalan şeyhülislamla beraber esnafı ve biriken kabalığı selamlayarak ağır ağır Bâbîâli yokuşunu çıkarlar. Sonunda başkâtip elindeki fermanı sadâret mektupçusuna teslim eder, o da bunu gür bir sesle okur.

Ancak gençliklerinde ata binme alışkanlıkları olsa bile yaşlı sadrazamla şeyhülislamın at üstünde Sirkeci'den Bâbîâli'ye kadar üstelik halkın takdirini kazanacak biçimde gitmeleri çok zor olur. Halit Ziya da bir eliyle hayvanın dizginlerini idare edip diğer eliyle fermanın bulunduğu keseyi göğsünde tutmaya gayret ederken epeyce zorlanır. Üstelik resmi kıyafetinin pantolonu atın karnına sürte sürte bacaklarını baldırına kadar açıkta bırakır. Tören biter bitmez durumu hemen Sultan Reşat'a anlatır ve o günden sonra sadâret alayı yapmak gerekirse önde başkâtiple seryâveri arkada sadrazamla şeyhülislamı taşıyacak olan landolarla yapılması kararlaştırılır.

### *İlk Ziyafet*

Bir gün Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'ya ziyafet verileceği haberi gelir. Ancak ziyafet bir hükümdara verilecek kadar büyük olmayacaktır, o yüzden de Mâbeyn'den yalnızca üç kişi katılacaktır; başmâbeynci, başkâtip ve seryâver. Zülvecheyn Salonu'nda derme çatma tahta bir masa kurulur ve Yıldız'daki takımlar henüz devredilmediği için bir zamanlar Rus çarına ziyafet verilmesi için Ulahya'ya [Osmanlı'da Eflâk, Boğdan ve Erdel'e verilen ad ] gönderildiğinden Ulah Takımı diye bilinen takımlar kullanılarak bir sofrâ hazırlanır.

Bu ziyafette kendilerine yer verilmediği için kırılan birçok kişi ziyafeti düzenleyen Galip Paşa ve saraydaki ilgili Lütfi Simavi olduğu hâlde kızgınlıklarını Halit Ziya'ya yansıtır.

### *Bütçe İşi*

Bir gün Maarif Nâzırı yani Eğitim Bakanı Emrullah bey Halit Ziya'yı ziyaret eder ve hükümetin Sultan Reşat için ayırdığı yirmi beş bin liradan beş bin liralık bir tasarruf yapmaya karar verdiklerini bildirir. Halit Ziya henüz masraflarla ilgili kesin bir fikir edinmemişken böyle bir şeyin nasıl yapılacağını bilemeyerek bir süre susar. Üstelik karşısındaki kişi ne hayatın pratik yanlarıyla ne de parayla ilgisi olan biridir. O yüzden yalnızca böyle bir şeyi sultana nasıl söyleyeceğini sormakla yetinir. Emrullah Efendi ise İttihat ve Terakki'nin bunu ondan beklediğini söyleyerek oradan ayrılır. Halit Ziya, Hazine-i Hassa Nâzırı Nuri Bey'e haber gönderir ve başmâbeyncinin odasında bir toplantı yaparlar. Nuri Bey alacakla vereceğin henüz belli olmadığını söyleyerek karşı çıkar. Halit Ziya bu toplantıyla bir sonuca varılamayacağını anlayınca birlikte sultanın huzuruna çıkmayı teklif eder. Huzura çıkınca Halit Ziya gelen misafirinden ve konuşulardan bahseder. Sultan Reşat tasarruf etmeye sıcak bakar ve bunu teklif üzere değil kendiliklerinden yapmanın uygun olduğunu belirterek Halit Ziya'dan bir tezkere yazmasını ister. Huzurdan çıktıklarında Nuri Bey kıpkırmızıdır Lütfi Bey de dudaklarını ısırıyordur. Halit Ziya ise yirmi binle yirmi beş bin arasındaki beş binlik farkın önemini anlamaktan uzak sultanın bu kararına için için güler. Nitekim sonrasında ziyafet ve seyahat masrafı olarak yıllık elli bin lira tahsis edilir.

### *Üç İstifa*

Kısa bir süre içinde peş peşe üç kişi istifa eder. İlk istifa Mâbeyn kâtipliğine alınan Asım Bey'den gelir. Halit Ziya onu sarayın geniş salonlarında dolanırken her gördüğünde asabına hâkim olamayan bu adamdan umulmadık bir şey bekler. Bir gün gelip istifa kararını bildirir, Halit Ziya ona Meclis-i Mebusan başkâtipliğinin teklif edildiğini öğrenince caydırmak için uğraşmaz.

İkinci istifa Hazine-i Hassa Nâzırı Nuri Bey'den gelir. Halit Ziya bu istifanın sebebinin bir türlü anlayamaz. Halit Ziya Hazine-i Hassa bir müdürlüğe dönüştürüleceği için mi yoksa kendi başına bir bakanken buyruk altında çalışan bir adam olmayı kabul edemediği için mi diye ihtimaller sıralayıp üçüncü ihtimale geçerken Nuri Bey onun sözünü kesip bu fikirden vazgeçmeyeceğini bildirip istifasının Sultan Reşat'a iletilmesini ister.

Üçüncü istifa Teşrifat-ı Umumiye Nâzırı ve Tercüman-ı Divan-ı Hümayun Galip Paşa'dan gelir. Galip Paşa, Abdülhamid'in Dârüssaade Ağası'nın yani sultan ve sadrazamdan sonra önem sırası üçüncü derecede yer alan haremde sorumlu görevlinin himayesinde oluşuyla ünlüdür. Halit Ziya öyle bir hâmi sahibi olmanın mümkün olduğunu ancak idarenin böyle dedikodulara bile tahammülü olmadığı için Galip Paşa'yı yerinde tutmak istemeyebileceğini belirtir.

### *Sultan Reşat'ın Bendegânı*

Halit Ziya, Sultan Reşat'ın kişisel hizmetinde bulunanların bir vezirin konağında çalışanlardan fazla olmadığını belirterek eskiden hizmetinde bulunan birçok kimseyi hem tasarruf etmek hem de kendisine ihanet ettiklerini düşündüğü için emekliye ayırdığını belirtir. Kilercibaşısıyla tütüncübaşı ölüncü sayı daha da azalır. Ancak zaten onlara gerek kalmamıştır çünkü kilercibaşının işini Hazine-i Hassa devralmıştır. Tütün işi de Reji tarafından halledilecektir. Halit Ziya, Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'nda bulunan tütün imalathânesinin Reji'nin her türlü denetiminden uzak olduğunu ve Reji'yi tehdit edecek büyüklükte kaçak tütün sağlayarak sadece Yıldız'ı değil Yıldız'ın çevresini de beslediğini söyler. Yıldız Sarayı'nın eşyaları azar azar Hazine-i Hassa'ya ve Sultan Reşat'ın kullanımına aktarılırken Halit Ziya Reji'deki bağlantılarını kullanarak bu imalathânelerde biriken tütünlerin her ay kısım kısım saraya verilmesini sağlar. Böylece Hazine-i Hassa hiçbir ödeme yapmadan senelerce sarayın tütün ihtiyacını karşılar.

Böylece Sultan Reşat'ın bendegânı on kişiyi aşmaz. Ancak Halit Ziya hepsinin güvenilir ve namuslu kimseler olduğunu belirtir. Bunların arasında Esvaçıbaşı Sabit Bey Halit Ziya'nın en değer verdiği iş arkadaşlarından biri olur. Sabit Bey küçük yaşından itibaren Reşat Efendi'nin bendegânındandır, birkaç yıl Galatasaray Lisesi'nde öğrenim görmüş ve saray terbiyesiyle de kendini mümkün olduğunca geliştirmiştir. Fakat oğlu Necdet'i kaybettikten sonra ölene dek bir matem hayatı yaşar.

Sultan Reşat inzivada yaşadığı yıllarda hizmetinde bulunan herkese vaatlerde bulunmuş, bu vaatlerden Sabit Bey'in hesabına da başkâtiplik düşmüştür. Halit Ziya, Sabit Bey'in bu vaadin gerçekleşmeyeşine içerlemesini insani bulduğunu ancak tek bir vaka dışında bunu kendisine hiç yansıtmadığını söyler.

### *Alaylar*

Cuma günleri dışında bayram günlerinde veya herhangi bir sebeple düzenlenen alaylarda herkes en gösterişli resmi elbiselerinin içinde gidilen yere doğru ilerlerken Halit Ziya geçtikleri sokakların bakımsızlığı ve halkın perişan hâliyle ortaya çıkan tezatlıktan dolayı üzüntü ve utanç duyar. Sultan Reşat bu alayları şehrin farklı yerlerinde gezdirmek için selamlığın Fatih'te, Beylerbeyi'nde, Ortaköy'de, Sultanselim'de, Beyazıt'ta ve Eyüp'te düzenlenmesini ister. Ancak Beşiktaş'taki Sinanpaşa Camii'yle Dolmabahçe'deki cami en çok tercih ettikleridir. Ne zaman alışık olunan cami dışında bir camiye gidilecek olsa Evkaf'ın memurları önden gidip Mahfil-i Hümayun'u, seccadeleri, halıları ve döşemeyi temizler fakat ne olursa olsun bu camilerin bakımsız duvarları ve çatıları Halit Ziya'da bir cenaze etkisi bırakır.

Selamlıklar genel olarak ona saatlerce süren esirlik gibi gelir. Zira sultan Mahfil-i Hümayun'da bendegânıyla elbise değiştirip namaz kılarken veya vekillerden birini huzuruna kabul etmişken o da yanındakilerle resmi elbiselerini değiştirip maiyete bırakılan odada bekler. Burada ona genellikle şehremini, evkaf nâzırı, harbiye ve bahriye nâzırları eşlik eder. Bu bekleme zamanlarını konuşarak geçiren kişi Başmâbeynci Lütfi Simavi olur. O konuştuğça Mahmut Muhtar Paşa onu sabırla dinler.

### *Sultanın Sorumlulukları ve Gezintileri*

Sultan harem dairesinden çıkıp yemeğini yedikten sonra maruzata yani kendisine sunulan dileklere ve bilgilere bakmak için bendegândan birini başkâtipbe gönderir, başkâtip gelince yazı odasına geçilir, orada karşılıklı oturulur ve başkâtip bir el işaretinin ardından resmi kâğıtları özetler sultan da bunların üzerine "Görülmüştür" anlamına gelen bir tarih koyar. Eğer kâğıtlar Meclis-i Mebusan kanunları veya Heyet-i Vükelâ kararlarıysa başkâtip bunları özetler sultan da bunlara "Mücibince" yazar ve imzalar. Maruzat işiyle birlikte sultanın siparişleri olursa başkâtip onları da not eder. Başkâtip huzurdan çıktıktan sonra evrakların hepsi gereken yerlere o gün içinde gönderilir. Halit Ziya her evrağın geldiği yere gerektiği şekilde aynı gün içinde iade edildiğini belirtir. Hatta Sultan Reşat ateşler içinde yattığı günlerde bile Halit Ziya'yı çağırıp maruzatı almaktan geri durmaz. O yüzden maruzat işi bitmeden gezintiye de çıkmaz.

Halit Ziya hayatının büyük bir kısmını inzivada geçiren Sultan Reşat'ın hava değişimi için sık sık farklı yerlerdeki köşklere gittiğini, kendisinin de yâverlerle beraber gidilen her yerde saatler boyu onu beklediğini anlatır. Bir gün Zincirlikuyu'daki köşke henüz gitmişken bir yâver gelir ve görülmesi gereken acil bir kağıt olduğunu haber verir.

### *İdam Kararları*

Halit Ziya bu acele işin ne olduğunu öğrenmek için kendisine uzatılan zarfı sinirle yırtar ve 31 Mart Vakası'na karışanların idam hükümleri olduğunu görür. Yâvere beklememesini söyler. Sultana ilk defa idam hükümleri arz edecektir. O sırada Seccadecibaşı Emin Bey gelip sultanın gelen zarfın neyle ilgili olduğunu merak ettiğini iletir. Halit Ziya durumu anlatınca Emin Bey gider ve geri gelip sultanın önce namaz kılacağını sonra da kendisini göreceğini haber verir.

Halit Ziya sayısı yirmiyle otuz arasında bulunan adamların idam hükümlerini sultana okurken sultan sessizce ve dikkatle dinler. Okuma bitince hiçbir şey söylemeden elini kalemine uzatır, ne yazmak gerektiğini sorar, sonra "Mucibince" yazar ve idamlıkların o gece asılacaklarını düşünerek Halit Ziya'dan gece sarayda kalmasını ister. Halit Ziya Nişantaşı'ndaki konağa uğrayıp geceyi sarayda geçireceğini haber verdikten sonra Dolmabahçe'ye iner ve idam kararları Bâbîâlî'ye gönderilir.

Birilerinin yaşama hakkının elinden alınmasında bir dahli olduğunu düşündükçe kendini kötü hisseden Halit Ziya canı ne zaman sıkılsa yaptığı gibi İkinci Mâbeynci Tevfik Bey'in odasına gider. Tevfik Bey insanın huzurunu kaçırın çöpleri zihninden uzaklaştırmasını iyi bilen biridir. Halit Ziya'yı ne zaman dinlese onu her şeyin geçeceğine ikna eder. O gün, durumu öğrenince idam kararlarıyla ilgili konuşmadan yalnızca akşam yemeğini Halit Ziya'yla yiyeceğine sevinir ve sarayda kalması gerekmeseydi ona sinemayı gitmeyi teklif edeceğini zira çok güzel bir film olduğunu söyler. Akşam yemeklerini sarayda yiyen Tevfik Bey'in tek eğlencesi Tepebaşı Sineması'na gitmektir. O akşam da yemek yerken sinemadan ve sinemanın geleceğinden bahseder.

### *Saraydaki O Gece*

Halit Ziya sarayın elektrik tesisatı henüz tamamlanmadığı için akşam yemeklerinin hep bir matem havası içinde geçtiğini anlatır. O gece de yine yemeği mum ışığında yedikten sonra musahiplerden biri yanına gelerek sultanın kendisini görmek istediğini haber verir. Normalde hareme gitmek için Mâbeyn tarafında nöbet tutan musahip kapıyı açar, hareme giden yol yürünür, sonunda harem tarafında nöbet tutan musahip kapıyı açar ve hareme geçilir. Halit Ziya o gece önlerinde bir musahip fenerle yollarını aydınlatırken harem tarafına açılan kapıya kadar sultanla beraber yürür. Sultan ona merakla "Ne olacak?" diye sorar sonra da gece belki bir iş düşer diye kendisini sarayda tuttuğunu söyler. Harem nöbetçisi kapıyı açınca iyi geceler dileyerek harem tarafına geçer. Halit Ziya musahiple beraber aynı yolu tekrar yürür, Mâbeyn'e dönünce odasına girer. Sultanın onu gerçekte neden sarayda tuttuğu üzerine düşünür. Bir süre sonra dayanamaz, yatak odasına gitmek için odasından çıkar. Saray derin bir sessizlik içindedir. Yalnızca bekçiler dolaşmaktadır. Onun odasına gitmek üzere olduğunu görenlerden biri odasının kapısını açmak ve mumunu yakmak için yardım etmeyi teklif eder, Halit Ziya kendisinin yapacağını söyleyerek bu teklifi geri çevirir. Odasına girer, mumu yakar, masanın üzerinde türlü çerezlerle ve meyvelerde dolu bir tepsi duruyordu. Dirseklerini bu masaya dayar ve dayanamayıp ağlamaya başlar.

### *Yıldız Sarayı*

Sultan Reşat, Başkâtip Halit Ziya, Başmâbeynci Lütfi Bey ve Esvapçıbaşı Sabit Bey'den oluşan bir heyeti Yıldız Sarayı'nı incelemeye gönderir. Halit Ziya Yıldız Sarayı'nı gezerken sarayın şöhretinin hakkını vermekten çok uzak olduğuna kanaat getirir. Abdülhamid'in giysi odası tıklım tıklım doludur. Sakalının boyasıyla kirlenen hırkasını bile atmaya kıyamayan Abdülhamid her şeyini burada biriktirmiştir. Harem daireleri de bir o kadar kötü durumdadır. Abdülhamid'in kendisine yakın olmasını istediği kadınlar kendisine yakın yerlerde ferah kısımlarda kalırken ihtiyarlamış olanlar haremın güneş görmeyen, rutubetli ve küf kokulu kısımlarına yerleştirilmiştir.

Abdülhamid'in marangozhânesinde kendi elleriyle yaptığı birçok eşya da vardır. Bunlardan bir masayı Sultan Reşat'a hediye etmiştir. Sultan Reşat bu masayı Halit Ziya'ya hediye eder. Halit Ziya bu masayı evine götürmektense Mâbeyn'de tutmayı daha uygun görür. Sarayın müzesini gezerken müzeyi düzenleyenlerden Gelenbevi Sait Bey, Halit Ziya'ya bir küpü işaret eder, küpün içine elini sokar ve kağıt çıkarır. Bu kağıt Abdülhamid'in evin her yerine sıkıştırdığı muhbir mektuplarından biridir. Müzede ayrıca Topkapı Sarayı'ndan getirilmiş, esasen saltanatın malı olan birçok eser de bulunur. Saltanatın malına bu şekilde el konmasına açıktan karşı çıkamasa da gizlice kaydını tutan bir grup hazine muhafızı bu defteri Sultan Reşat'ın idaresine teslim eder. Böylece birçok eser kendi yerine geri döner.

Yıldız Sarayı'nda bir de bir sahne vardır. Abdülhamid Beyoğlu'na uğrayan İtalyan opera sanatçılarından bazılarını sarayda işe almış ve burada istediği eserleri icra ettirmiştir. Halit Ziya bunun anlaşılabilir olduğunu ancak bu kötü sahnede gülünç şekilde icra edilen oyunlara yabancı elçileri davet etmesinin affedilemez olduğunu ifade eder. Sanat dünyasında yetişmiş insanların saraydaki bu çocukça merasimleri seyrettiğini düşündükçe utanç duyar.

### *Müzik*

Halit Ziya tüm üyeleri çeşitli kademelerde asker olan Muzika-i Hümayun ve Hademe-i Hümayun heyetlerinin tarihçiliğın gelişkin olmaması nedeniyle nasıl kurulduğunun bilinmediğini ancak bu heyetleri Sultan Reşat'ın sarayına aktarmak için bir kısmının tasfiye edildiğini aktarır. Abdülhamid döneminde yönetimin her kademesinde birçok kişiye makam, nişan ve rütbe dağıtılmış, Muzika ve Hademe-i Hümayun da bir istisna olarak kalmamıştır. Ancak genç subaylardan Sadullah Bey'in müzakereleri sayesinde Harbiye Nezareti bu heyetlere son şeklini verir ve orkestra saraya lâyük bir hâl alır.



## *Mülk İşi*

Halit Ziya, Meşrutiyet'in Abdülhamid devrinden soracağı hesapları olduğunu, özellikle de Abdülhamid'in kaynağı belirsiz servetinin önemli bir soru olarak kaldığını ama uzun yılların alışkanlığına karşı gelip bir anda böyle bir işe kalkışmanın yıkıcı etkilerinden sakınıldığını anlatır. Zira Yıldız'dan her yere akan altınların kaynağının resmi yollardan gelen para olmadığı açıktır. Abdülhamid ortadan kalkınca bu soru sorulur ancak cevap öyle karışıktır ki Emlâk-i Hakanî denilen gelirlerin Hazine-i Hassa'ya, geri kalanların da Maliye Nezaretine devredilmesi istenir. O yüzden Sultan Reşat geldiğinde Hazine-i Hassa bomboştur ama sultana ayrılan ödenekle Emlâk-i Hakanî birleşince yine de refah içinde yaşamak için gerekli bir miktara erişilir.

Emlâk-i Hakanî sultanın emrindedir ancak sultan kişisel olarak bunların sahibi değildir. Bir gün Ahmet Rıza, Halit Ziya'dan bir ricada bulunur. Şişli'de rahibelerin idaresinde bulunan bir Fransız hastanesi vardır. Bu hastane Hazine-i Hassa'ya ait bir arsayı da kendine katmak istemektedir. Sultanın bu arsayı kendilerine hibe etmesi için Ahmet Rıza'dan aracılık talep etmişlerdir. Halit Ziya sultanın Emlâk-i Hakanî üzerinde sahipliği bulunmadığını hatta saraydaki bir kırık sandalyeye bile sahip olmadığını, bugün bir arsayı birisine verse yarın bendegânından başkalarının ondan başka isteklerde bulunacağını söyleyerek bunu reddeder. Ahmet Rıza Halit Ziya'ya hak verir.

Bu olayın üstüne Emlâk-i Hakanî'yi korumak için bir toplantı düzenlenir ve Hazine-i Hassa, iyi gelir kaynağı olmayan malları sultanın ve hükümetin izniyle satıp daha iyi gelir getireceği düşünülen yatırımlar yapması için yetkilendirilir.

## *Damatlar*

Meşrutiyet yönetimi şehzadelere, kadınlara, sultanlarla damatlara maaş bağlar. Fakat damatlar arasında kendilerine bağlanan maaşı yeterli bulmayıp saraya küskün olanlar çoğunluktadır. Halit Ziya yalnız Damat Ferit Paşa'nın saraya sık sık gelip gittiğinden bahseder. Ancak o da eniştesi Vahdettin'in destekçisi olarak Sultan Reşat'ın sınırlarını bozmak için gelmektedir.

Ancak Dâmâd-ı Şehriyâri sadece sultanın kızlarıyla evli olanlara verilen bir unvan değildir. Hânedandaki tüm kadınların kocalarına verilen bir unvandır. Sultan Reşat zamanında tüm evlilikler Dolmabahçe'de düzenlenir masrafları da Hazine-i Hassa'dan karşılanır. Hatta yeni çiftlere ayrılan konaklar Mefruşat İdaresi tarafından döşenir.

Halit Ziya, iki kardeş Abdülaziz'le Abdülmecid'in arasındaki zıtlığın onların çocuklarına da yansıdığını ve Abdülmecid'in oğulları Abdülhamid, Sultan Reşat ve Vahdettin'in Abdülaziz'in oğulları Yusuf İzzettin, Mecit ve Seyfettin Efendi'yi sevmediğini anlatır. Ancak kardeşlerin de birbirini sevmediğini ekler.

Abdülhamid amca çocukları arasında evliliği siyasete uygun gördüğü için Reşat Efendi'nin oğlu Ziyaettin Efendi ile kendi kızlarından birini evlendirmeyi düşünmüş ancak Reşat Efendi buna sıcak bakmayınca oğlu Abdürrahim Efendi'yle kardeşi Süleyman Efendi'nin kızı Naciye Sultan'ı evlendirmeyi tasarlamıştır. Bu evlilik tasarısı Sultan Reşat'a devredilir. Ancak bir gün Halit Ziya, Sultan Reşat'ı elinde bir kağıtla öfkeli hâlde bulur. Kağıt, Naciye Sultan'ın abisi Abdülhalim Efendi'ye yazılmış bir mektuptur ve nasıl olup da kız kardeşinin zalim bir sultanın oğluya evlenmesine izin verdiğini sormaktadır. Sultan Reşat mektubun araştırılması için Harbiye Nezaretine verilmesini emreder ve bu evlilik bahsi de böylece kapanır.

Ancak bir gün Naciye Sultan'a henüz paşa olmayan Enver Bey talip olur. Halit Ziya, o dönem birçok erkeğin saraya damat olma hayali kurduğunu, Enver Bey'in de Özgürlük Kahramanı unvanını yeterli bulmayıp Dâmâd-ı Şehriyâri unvanını da hayal ettiğini içineleyen bir dille aktarır. Hatta utangaçlığın ve çekingenliğin aşırı kibrin, açözlülüğün ve hırsın bir işareti olduğunu bilenlerin onun toplum içinde sürekli kızaran yüzünü gördükçe bu yüzün altında nelerin saklı olduğunu merak ettiğini ekler.

Evlilik zamanı geldiğinde Süleyman Efendi'nin güvendiği biri olan İsmail Bey gelinin hazırladığı listeyi Halit Ziya'ya getirir. Halit Ziya listeye bakar ve birçok aşırı istek görür. İnci ile işlenmiş yorgan, mücevher, gümüş takımlar... İsmail Bey'e bunların mümkün olmadığını, o zamana kadarki sultanların evliliği için neler yapabildiğini anlatır. İsmail Bey de ona hak verir. Ancak Halit Ziya Hazine-i Hassa'nın durumunu bilen Enver Bey'in bu listeyi görmediğinden emindir.

## *Veliahtlar*

Halit Ziya, Mâbeyn çalışanlarının II. Mahmut'un Abdülaziz ve Abdülmecid adlı iki oğlundan gelen torunlarının sabahları uyandıklarında o gece kaç tanesinin eksildiğini düşündüklerini bildiklerini söyler. Veliâht olmak için iki şart vardır, ekber ve erşed olmak. Sultan Reşat'ın kardeşi Süleyman Efendi'nin ölümünün ardından yaş sırasına göre saltanat Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzettin'e, Abdülmecid'in oğlu Vahdettin'e, Beşinci Murat'ın oğlu Salâhattin'e ve Abdülaziz'in oğlu Mecid Efendi'ye geçecektir. Yusuf İzzettin'le Vahdettin yaş bakımından en uygun adaylar oldukları için göz önündeki iki veliâht onlardır. Halit Ziya ikisinde de Sultan Reşat'ı sağlıklı gördükçe daha ne kadar yaşamaya devam edeceğini merak eden bir hâl sezer. Özellikle Yusuf İzzettin'te bir cinnet hâli vardır. En büyük korkusu Vahdettin'in, kardeşi Sultan Reşat'la anlaşıp onu veliâhtlıktan azlettirmesi olduğu için saraya her geldiğinde herkesin ağzını arar. Sultanın yanından her ayrıldığında Sultan Reşat'ın morali bozulmuş olur. Ancak Halit Ziya sultanın, kardeşi Vahdettin'i de pek sevmediğini çünkü saltanat makamında bulunanların kendi çocuklarını bile sevmediğini herkesin bildiğini söyler.

Yusuf İzzettin'e göre veliâht sadece kendisiyken Vahdettin'e göre ikisidir. Vahdettin, Yusuf İzzettin'in babası Abdülaziz gibi deli olduğunu yani erşed şartını yerine getirmedeğini iddia eder. Saraya her geldiğinde onu yakından izleme fırsatı bulan Halit Ziya, Yusuf İzzettin'in kendisine ikram edilen kahveleri, şerbetleri bile zehirlenmek korkusuyla reddettiğini söyler.

Bir gün Vahdettin bir alayda Yusuf İzzettin'in yanında ikinci veliâht sıfatıyla bulunmak ister. Halit Ziya bunu Yusuf İzzettin'e çekinerek iletir, Yusuf İzzettin Vahdettin'le aynı arabada bulunmanın mümkün olmadığını söyleyerek alaya katılmayacağını bildirir. Bunun üzerine Halit Ziya onun için başka bir araba ayarlamayı teklif eder ve bu çatışma böylelikle hallolur.

Bir süre sonra Sultan Reşat'ın Edirne'ye gerçekleştirdiği seyahate de katılan bu iki veliâht hiçbir zaman ahenk içinde olmayacaklarını orada da ispat ederler. Vahdettin daima her şeye herkesten önce hazırlanırken Yusuf İzzettin her zaman herkesi bekletir.

Abdülaziz'in diğer oğlu Mecid Efendi ise kibar ve sevimli bir adamdır. Lisan bilen, müzikle ve resimle ilgili biridir. Ancak Beşinci Murat'ın oğlu olan Salâhattin Efendi bambaşkadır. Saraya her geldiğinde o kadar çok konuşur ki huzura çıkmak için beklediği bu anlara Başmâbeynci Lütfi Bey ve Halit Ziya zor tahammül eder. Sürekli paradan konuşan bu adam sultanın yanından ayrıldığında sultan yalnızca "Maliye nâzırına söylersiniz" der. Ancak maliye nâzırı usul haricinde bir iş yapamadığı için Salâhattin Efendi tekrar tekrar yine gelir ve o her geldiğinde adını duyan Halit Ziya ve Lütfi Bey işkence çekmeye hazırlanır gibi kendilerini onunla zaman geçirmeye hazırlar.

### *Dârüssaade Ağası*

Meşrutiyet idaresi Dârüssaade Ağası'nı sarayda sahip olduğu etki ve güçten mahrum bırakmak ister fakat bu iş o kadar da kolay değildir. Sultan Reşat tahta çıkınca Dârüssaade Ağası Fahrettin Ağa olur. Ancak sultanın inzivada yaşadığı süre boyunca Fahrettin Ağa'ya bulunduğu vaatler gerçekleşmeyecektir. Fahrettin Ağa ne vezir ne de sarayda o kadar etkili bir figür olabilecektir.

Sultan Reşat Fahrettin Ağa'nın gönlünü almak için Halit Ziya'dan bir fikir ister. Halit Ziya Fahrettin Ağa için bir ferman yazılmasını o fermanın da Dârüssaade Ağası için özel olarak düzenlenmiş bir alayın sonunda okunmasını önerir. Sultan Reşat Mahmut Şevket Paşa'yla Talat Bey'in ve vekillerin buna ne diyeceğini sorar. Halit Ziya hepsinin bu durumla eğleneceğini söyleyince Fahrettin Ağa'nın gönlünü böyle bir törenle alacağını düşünerek memnun olur ve ödül olarak Halit Ziya'ya arabasının tekerleklerini lastikle değiştirmesini söyler.

### *Saray Ziyaretçileri*

Abdülhamid döneminde Yıldız Sarayı kalabalık ziyaretçilerle dolup taşarken Dolmabahçe genelde boştur. Saraya ne makamını korumak için ne de bir makam elde etmek için gelip giden vardır. Meşrutiyet sonrasında bir tereddüt evresi başlamış olmasına rağmen birçok kişi gazetelerde huzura kabul edilmiş olarak görünmeye can atar. Ancak Halit Ziya bakanlık makamlarında bulunan hiçkimsenin gerekmedikçe huzura çıkmak için saraya gelmediğini ekler. Yıldız Sarayı zamanından beri saray müdavimi olan kişi sadrazamdır. Sadrazam mutlaka haftada iki gün ögle yemeğine saraya gelir. Onun dışında fırsat buldukça saraya gelen kişi Ahmet Rıza'dır. Başlarda sultan ondan mutlu bir şekilde ayrılırken sonraları Ahmet Rıza'nın doğruluk huyu sultanı ondan soğutur. Halit Ziya insanları kusurlarıyla kabul etmenin, onların meziyetlerini düşünerek kusurlarına hoşgörülü davranmanın bir bilim olduğunu ve Ahmet Rıza'nın bu bilimden mahrum olduğunu söyler. Nitekim bir gün, beklenmedik bir anda Halit Ziya'ya sigara içerken ağızlık kullanmadığı için sararmış parmakların başkâtibe

yakışmadığını söyler. Bir gün de yabancı misafirlerin de bulunduğu bir ziyafette balığın yanında limon servis edilmediği için birkaç sandalye ötesinde oturan Halit Ziya'ya şikayet eder. Halit Ziya balığın yanında limon servis edilmesi gerekseydi ikram edilirdi diye düşünerek ona kızar ama belli etmez.

Onlar dışında sık sık gelenler Âyan ve Mebusan'dandır. Aralarında muhalif sarıklılar da olduğu için bir gün Ahmet Rıza, Halit Ziya'yı muhaliflere nazik davranmamak gerektiği konusunda uyarır.

Sultan Reşat tahta çıkınca çeşitli vilayetlerden gelen tebrik heyetleri de olur. Bu heyetler önce girişin sol tarafındaki büyük salonda bekler, burada kendilerine kahve ve şerbet ikram edilir, başmâbeynci sultana geldiklerini haber verir ve kabul edilmelerini sağlar. Bu ziyaretler başladığında Sultan Reşat gelenlere nasıl konuşmak gerektiğini Halit Ziya'ya sorar. Halit Ziya birkaç satırlık cevap müsveddesi hazırlar ve sultanın gelen heyetten vilayetleri hakkında bilgi istemesinin, ihtiyaçlarını sormasının uygun olmadığını belirtir. Zira bu hükümetin işidir.

Böylece, gelen kalabalık heyet huzura kabul edilir, sultan başmâbeynci, başkâtip ve seryâverin önünde onları ayakta bekler, gelen heyet sultanın karşısında bir halka oluşturur, heyetten biri nutkunu söyler, sultan karşılık verir ve görüşme biter. Halit Ziya bu heyetler içinde en heyecanlı olanların Suriyeliler olduğunu ekler.

Sultan Reşat'ın huzura kabul edip sohbet etmekten zevk aldığı kişiler arasında Said Paşa ve Kâmil Paşa vardır zira Abdülhamid'e hizmet etmiş kimseleri tanıyıp onlarla arasını iyi tutmak ister. Nadiren Şair Abdülhak Hamit'i, Köse Raif Paşa'yı ve Abdurrahman Şeref'i de davet eder. Abdurrahman Şeref Bey'i vakanüvis tayin eder fakat Halit Ziya onun yazacak bir olay gerçekleşmediği için tam bir vakanüvis olmadığını kaydeder.

Adını vermediği bir ziyaretçi daha vardır. Emekli bir elçi olan bu kişi o kadar geveze bir dedikoducudur ki Halit Ziya ve Lütfi Bey çalışırken saatler boyu bir yandan da onu dinlemek zorunda kalır. Fakat bu gevezeliği Sultan Reşat'ı rahatsız ettiği için bir gün Lütfi Bey bu kişiye huzura çıktığında sultan ne zaman kımıldanırsa kalkıp gitmesini tembih eder. Aradan uzun bir zaman geçer ve geveze ziyaretçi huzurdan bir türlü çıkmaz. Halit Ziya sultanı kurtarmak için eline maruzatları içine yerleştiği cüzdani alır yanlarına gider. Sultan kıpkırmızıdır. Halit Ziya'yı görür görmez ayağa kalkar ve ziyaretçi de konuşmasını kesip huzurdan çıkar. O gidince sultan başındaki fesi atıp "Aman ne konuşuyor!" der ve başındaki teri siler. Halit Ziya yorulup yorulmadığını sorunca da "Kaskatı sandalyenin üstünde yığılıp kalacaktım" diyerek kahkaha atar.

### *İttihat ve Terakki*

Özgürlük, kardeşlik ve eşitlik ilkeleriyle gelen meşrutiyet kısa bir zaman için gözleri kamaştırırsa da zamanla çökmeye başlar. Halit Ziya bunu imparatorluktaki her milleti kendine çeken bir cazibe merkezinin olmayışına bağlar. Hatta İttihatçılar arasındaki hizipleşmeden dolayı Meclis-i Mebusan'a ne zaman gitse oradan hastalanmış olarak geri döndüğünü aktarır.

Bir gün yine mecliste gördüklerinin etkisi altındayken Doktor Nâzım onu ziyarete gelir ve sarayın rutinine dair bilgi ister. Tam gitmek üzereyken sultanı ziyaret eden şeyhler olduğunu söyleyip bunlardan çekinip çekinmediklerini sorar. Halit Ziya onlarla sultanın değil, üçüncü mâbeyncinin veya sultanın kaynının ilgilendiğini söyleyip onları engellemenin mümkün olmadığını belirtir. Zira sultana erişmek isterlerse kadınlar veya musahipler aracılığıyla erişebilirler. Bu sefer Nâzım Bey sadrazamın neden sık sık saraya geldiğini ve nelerden bahsettiğini sorar. Halit Ziya bu ziyaretlerin Abdülhamid döneminden beri âdet olduğunu, nelerden bahsettiklerini bilmenin de imkânsız olduğunu söyler. Halit Ziya bu konuşmayı aktardıktan sonra insanların onu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuklası olarak gördüğünü ancak gerçeğin böyle olmadığını kaydeder.

### *Hüseyin Hilmi Paşa'nın İstifası*

Halit Ziya bir gece telefon sesiyle uyanır. Aklına gelen ilk şey yangındır. Telefondaki ses saraydan beklendiğini ve gönderilen arabanın konağa varmak üzere olduğunu haber verir. Pencereye çıkıp yangın emaresi arar fakat bulamaz.

Saraya gittiğinde odasında Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'yla Sabit Bey'i bulur. Sadrazam, istifasının hemen sultana bildirilmesini istemektedir. Halit Ziya şaşırıp karşı koymaya kalkışır ancak Hüseyin Hilmi Paşa kararının kesin olduğunu bildirerek onu susturur. O an Doktor Nâzım'la bu istifa arasında bir bağ kurar ve İttihat ve Terakki'nin siyasete bu şekilde müdahale etmesini içten içe kınar.

Sultana haber verilmesi yarım saati bulur ve Halit Ziya yatak odasına alınır. Sultan ona böyle bir durumda ne yapılacağını danışır. Halit Ziya istifayı kabul etmezse İttihat ve Terakki'yi gücendireceğini söyler. Fakat sultanda beklenmedik bir şeyle karşılaşmış birinin havası yoktur. İstifayı kabul eder. Hüseyin Hilmi Paşa bunu duyunca hiçbir şey söylemeden ayağa kalkar ve Halit Ziya'yı selamlayarak çıkar gider.

Bir süre sonra yine gecenin bir vaktinde telefon çalar, arayan Hüseyin Hilmi Paşa'dır. Onu hemen görmesi gerektiğini, eğer evine gelirse memnun olacağını söylemektedir. Halit Ziya hazırlanıp Nişantaşı'ndan Şişli'ye kadar yürüyerek gider. Hüseyin Hilmi Paşa onu karşıladıktan sonra onu ne kadar sevdiğini, ne kadar takdir ettiğini anlatır. Halit Ziya tüm bu güzel ifadelerin uyuşturucu etkisinin bir şeylere zemin hazırlamaya yaradığını düşünürken Hüseyin Hilmi Paşa İttihat ve Terakki Partisi içinde bazı isimlerin onu başkâtiplikten alıp yerine Hacı Âdil isimli bir başkasını getirmeyi planladığını söyler. Halit Ziya evine yürürken Hüseyin Hilmi Paşa'nın kendi istifasının öcünü aldığını düşünür. Sabah olunca da hemen Talât Paşa'nın evine gider. Talât Paşa onu dinler sonra da bu olanları, her zamanki gibi alaylı bir dille, Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifa ettiği o gece umduğu cevabı getirmediği için onu İttihat ve Terakki'ye karşı soğutmaya çalıştığı şeklinde yorumlar. Bunları duyan Halit Ziya onun evinden rahatlamış bir şekilde ayrılır.

### *Gazeteciler*

Halit Ziya yabancı gazetecilerin ülke hakkında yazdıklarının çoğunun yanlış ve gülünç olacak şekilde muhalif olduğunu belirterek Lütfi Bey'in, hayatını inzivada geçirmiş bir sultanla röportaj yapan yabancı gazetecilerin neler yazacağını hesap ederek bir prosedür icat ettiğini söyler. Yabancı gazeteciler röportaj yapmak için önce elçiliklerinden onay alıp sonra da Hariciye'ye başvuracaklardır. Hariciye uygun görürse saraya bildirecek, sultan kabul ederse röportaj gerçekleşecektir.

Lütfi Bey'in seyahatte olduğu bir zamanda Halit Ziya onun da işleriyle ilgilenirken bir gün içeri odacı girer ve masasının üzerine bir kart bırakır. Onun hemen ardından da bir erkek ve kadın gelip teklifsizce karşısındaki kanepeye oturur. Halit Ziya kartta Delarue Mardrus ve Lucie Delature Mardrus adlarını görünce Suriyeli veya Filistinli olduklarını düşünüp aslen şarklı olduklarını anlar. Teklifsiz tavırlarına rağmen nazik davranmaya karar verir ve kahve ısmarlayıp ziyaret sebeplerini sorar. Kadın sigarasını yakarak sultanı görmeye geldiklerini söyler. Halit Ziya Hariciye'den alınan dökümanı sorar. Kadın şaşırınca dökümanın ne olduğunu açıklar ve sultanı görmek için bu izne ihtiyaçları olduğunu söyler. Kadın hışımla "Par exemple!" diye çıkışınca Halit Ziya "Olur şey değil" anlamında kullanılan bu ifadeyi gerçek anlamıyla alıp "Par exemple" der ve Fransa cumhurbaşkanıyla bir röportaj yapmak isteselerdi ne yapmaları gerekirse öyle bir şey yapmaları gerektiği cevabını verir. Kadın onun sözünü keserek bunun karışık bir iş olduğunu söyleyip kahveyi beklemeden kalkar ve adamla birlikte çıkar gider.

### *Miras*

Reşat Efendi doğduktan kısa bir süre sonra annesi vefat edince Abdülmecid'in eşlerinden hiç çocuk doğurmamış olan Servet Seza Kadınefendi, Reşat Efendi'yi sahiplenip kendi çocuğu gibi bakmış, vefatından sonra tüm mücevherleri de Reşat Efendi'ye kalmıştır. Abdülhamid bu servete hiç dokunmayarak Yıldız'da muhafaza etmiştir. O, tahttan indirilince mücevherleri Yıldız'dan alınarak sattırılmak üzere Paris'e gönderilmiştir ancak bu mücevherler de onların arasındadır. Hükümetten bu mücevherleri talep ederler ve gelen çanta boşaltılırken Sultan Reşat hariç herkesin gözleri pırlantalarla, zümrütlerle, yakutlarla ve incilerle kamaşır.

### *Misafirler*

Bir gün, Hariciye Nâzırı Rifat Paşa Halit Ziya'yı ziyaret ederek önce Bulgar kralıyla kraliçesinin sonrasında da Sırp kralının birkaç günlüğüne İstanbul'a geleceğini haber verir. Halit Ziya onları ve maiyetindekileri Yıldız Sarayı'ndaki Merâsim Dairesi ve Şale Kasrı'nda ağırlayabileceklerini düşünür ancak yeterli bütçeleri yoktur. O yüzden sultana senelik olarak ayrılan elli bin lirayı geciktirmeden almanın bir yolunu bulurlar.

Sirkeci'de bir alayla karşılanan Kral Ferdinand ve kraliçe Yıldız Sarayı'ndaki yerlerine yerleştikten sonra Dolmabahçe'ye iade-i ziyarette bulunurlar. Kral sultanla görüşürken kraliçe de Harem-i Hümayun'da zaman geçirir. Sultan Reşat'ın üç nikâhlı eşinden başka bir de cariyesi vardır. Kraliçe, sadece sultanın en eski eşi olan başkadın efendiyle görüşür. Bu görüşmede tercümanlık vazifesini Başmâbeynci Lütfi Bey'in yeğeniyle Halit Ziya'nın kızı yerine getirir.

Misafirler için bir de geçit töreni düzenlenir. Harbiye Nezareti bir gün düşman konumuna geçebilecek olan bir ülkenin kralı için düzenlediği törene elinden geldiğince özenir ancak 31 Mart Vakası'ndan sonra İstanbul'daki taburların çoğu başka yerlere gönderilmiştir. O nedenle tören istendiği gibi olmaz. Hürriyet-i Ebediye Tepesi'nde kral ve maiyetiyle elçiler ve vekiller için çadırlar kurulur. Biri sultanı ve maiyetini Dolmabahçe'den diğeri de kral ve kraliçeyi maiyetiyle Yıldız'dan alacak iki alay hazırlanır. Lütfi Bey'le Halit Ziya çadırları kontrol etmek için herkesten önce geldiğinde çadırın içinde kucağında bebekle çingene bir kadın bulurlar. Halit Ziya şaşkınlıktan kalakalır. Bunu, törenin nasıl geçeceğine dair bir işaret olarak algılar. Törende kimse kendisine ayrılan yerde durmaz. Herkes töreni nerde iyi görebilecekse oraya kurulur. Tören sırasında kral, yanında bulunan Bulgar harbiye nâzırına bir şeyler söyler, Halit Ziya bu söylenenleri duyamasa da töreni eleştirdiğini hisseder.

Tören bittikten sonra insanlar yığınlar hâlinde yürüyerek yolları kapatır. O gün cuma selamlığı da yapılacağı için Lütfi Bey'le Halit Ziya namazın kılınacağı Teşvikiye Camii'ne üstleri başları toza bulanmış hâlde zar zor yetişir. Halit Ziya camiye girdiğinde yâverlerden Refet Bey'i kendileri gibi toza bulanmış hâlde iki eliyle yüzünü kapamış düşünürken görür. Her şey o kadar kötü geçmiştir ki ona ilişmeden yanından geçer gider.

Kralın gelişiyile Dolmabahçe Sarayı'nda ilk büyük ziyafet verilir. Marangozlar Zülvecheyn adıyla bilinen salonda çalışarak büyük bir masa hazırlar. Saray takımları yerleştirilir. Akşam olduğunda herkes misafirleri resmi üniformalarıyla karşılar. Yalnız Mebusan başkanı frak giymiştir. Ziyafet, kralı şaşırtacak kadar iyi geçer. O nedenle o da sultana bir ziyafet vermek ister ve onu Yıldız'da öğle yemeğine davet eder.

Misafirliğin ikinci günü bir yâver Halit Ziya'ya kralın kendisini görmek istediğini haber verir. Halit Ziya merakla Yıldız'a gider. Kral, Halit Ziya'ya sabah kahvaltı ederken kahvaltı takımını devirip kırdığını söyleyerek mahcubiyetini bildirir. Halit Ziya bunun uğur sayılacağı karşılığını verip tebessümle salondan çıkar. Çıkarken kapının dışında krala kahvaltı hizmetini yapan gençle karşılaşır. Genç, Halit Ziya'nın ellerine sarılarak ağlamaklı hâlde kazayı kendisinin yaptığını, kralın onu korumak için kabahati üstüne aldığı anlatır. Halit Ziya onu sakinleştirdikten sonra olan biteni sultana anlatır. Sultan yalnızca gülümser.

Kralın İstanbul'dan ayrılacağı gün sultan, Halit Ziya'dan bir hediye hazırlamasını ister. Halit Ziya Hazine-i Hassa'nın Hereke'deki imalgâhında dokunmuş bir halı hediye eder. Kral halıyı görünce şaşkınlıkla onun bir halı değil şal olduğunu söyleyip nerede yapıldığını sorar. Sonrasında da onu yere sermeyeceğini, duvara gerdiceğini belirtip teşekkür eder.

Bulgar kralının ardından gelen Sırbistan Kralı I. Pierre Karageorgevitch Bulgaristan kralından daha sade bir kişiliktir. Ancak onun için de aynı törenler düzenlenir. Bu sefer daha tecrübeli olduğu için geçit töreni daha iyi geçer. Yalnız ziyafet akşamı Sırp hariciye nâzırı Halit Ziya'nın koluna girerek saray çalışanlarının üniformalarının neden kralın kıyafetiyle aynı renkte olduğunu sorar. Zira kral da çalışanlar da kırmızı beyaz renkte giyinmiştir. Halit Ziya o renklerin Sultan Reşat'ın tahta çıkmasından sonra seçildiğini açıklayarak bunun bir tesadüf olduğunu belirtir. Sırp kralı da Bulgar kralı gibi Lütfi Bey'le Halit Ziya'yı nişanla ödüllendirir.

### *Damat Ferit Paşa*

Damat Ferit Paşa, Abdülhamid'in kız kardeşi Mediha Sultan'la evlendikten sonra umduğu birçok şeye Abdülhamid döneminde ulaşamaz, İttihat ve Terakki'ye yanaşmak ister ancak Cemiyet onu kabul etmez. Halit Ziya, Ferit Paşa'nın kibrinden dolayı konuştuğu kişiye adeta eziyet eden biri olduğunu, umduklarına ulaşamayınca Vahdettin'le birleşerek muhalefet partisi Hürriyet ve İtilaf'ın başına geçtiğini aktarır. Bir gün onun liderliğindeki on kişilik bir heyet huzura çıkmak için Dolmabahçe Sarayı'na gelir. Lütfi Bey onlara bu ziyareti önceden haber vermek gerektiğini bildirerek yalnızca Ferit Paşa'nın huzura çıkmasına izin verir. Ferit Paşa heyetin yanında öfkesini belli etmez ancak Lütfi Bey'le birlikte yukarı çıkarken onu tehdit eder. Lütfi Bey durumu daha sonra sultana anlattığında sultan doğru bir iş yaptığını, zaten Ferit Paşa'yı hiç sevmediğini söyler. Ancak Lütfi Bey olanları Talât Paşa'ya aktardığında Talât Paşa heyetin huzura çıkmamasına üzülür. Ne diyeceklerini anlamış olacaklarını söyleyerek Lütfi Bey'e sitemde bulunur.

Halit Ziya'ya göre Damat Ferit Paşa kinlerine sadık bir adamdır. Yıllar sonra Sultan Reşat öldüğünde, Dünya Savaşı'nın son günlerinde Lütfi Bey'le Berlin'de buluştukları bir sırada Lütfi Bey onun kaldığı yere gelerek bir telgraf aldığı ve tahta geçen Vahdettin'in mâbeynciliğinin kendisine teklif edildiğini

haber vererek fikrini sorar. Halit Ziya gitmesinin uygun olduğunu söyler. Fakat Lütfi Bey İstanbul'a gittiğinde Damat Ferit Paşa sadrazam olur ve Lütfi Bey'i iştin çıkarır.

#### *Muhallifler Huzurda*

Bir gün Talât Paşa arayarak Hürriyet ve İtilâf'a mensup vekillerden oluşan bir heyetin saraya geleceğini haber verip huzura kabul edilmelerini ve sultan tarafından dinlenmelerini talep eder. Böyle bir heyet huzura çıktığında başmâbeynciyle başkâtibin de orada bulunmaları gerektiği için Lütfi Bey'le Halit Ziya da orada bulunur. En az yirmi kişilik bu grupta hocalar ve Rumlar vardır. Sultan "Bir söyleyeceğiniz mi var?" diye sorar. Gümülcüneli İsmail öne çıkarak önce başmâbeynciyle başkâtibin dışarı çıkmasını ister. Herkes bir anda kalakalır ve bu tavırdan rahatsızlık duyar. Sultan önce hiçbir adamının dışarı çıkmayacağını belirtir sonra da öfkeyle Gümülcüneli İsmail'in üstüne yürüyüp yakasına yapışır ve küçük bir odayı işaret ederek "Benimle yalnız konuşmak istiyorsan, gel içeri gidelim" der. Araya Sabri Hoca girerek özür diler ve sonrasında heyet İttihat ve Terakki'nin istibdadından şikayet eder. Sultan mecliste zaten konuşabildiklerini, kendisinden ne belediklerini sorarak konuşmayı bitirir.

Bir gün yine Bâbîâlî'den haber gelir. Rum patriği patrikhânededen birkaç kişi ve birkaç Rum vekille birlikte sultanı görmeyi talep eder. Rum patriği görüşmede patrikhânenin imtiyazlarına zarar gelmesinden korktuğunu belirtir, sultan da atalarının tanıdığı imtiyazların devamı için destekçi olduğunu bildirir ve böylece misafirler memnun bir şekilde ayrılır.

#### *Ramazan Ayı*

Ramazan ayı geldiğinde sarayda her zamankinden daha yoğun bir dini hava oluşur. Kahvaltılar ve öğle yemeklerinden kaçınılır, akşam yemekleri iftar sofrasına dönüştürülür, sahur yemekleri hazırlanır. Sultan, Ramazan'ın ilk on günü içinde Âyan ve Mebusan başkanlarını ve vekilleri iftara davet eder. O akşamlarda sofrada daha da zenginleşir. Sadrazam eşliğindeki iftardan sonra misafirlere kahve, sigara ikram edilir ve hediyeler dağıtılır. Meşrutiyet öncesinde saraya iftara gelenlere atlas keseler içinde bağış yapılırken Sultan Reşat bunun yerine hediye vermeyi uygun görür. Hediyeler dağıtılırken herkes ne kadar ağır davranırsa davranırsın sevincini gizleyemez ve şerbetler de içildikten sonra davetliler ayrılır. Zira yatsı vakti geldiği için Zülvecheyn Salonu'nda yere seccadeler serilir ama kimsede teravih namazı kılma niyeti olmadığı için herkes aceleyle veda eder.

Ramazan'ın on beşinci gününde de bir alay düzenlenir. Alaydan önce bir gün Yusuf İzzettin saraya gelince Sultan Reşat, Halit Ziya'dan Yusuf İzzettin'e alayda Vahdettin'le bir arada bulunmasını rica etmesini ister. Yusuf İzzettin Vahdettin'le bir arada bulunamayacağını söyler ve alayda ayrı ayrı dururlar.

#### *Huzur Dersleri*

Ramazan ayında sarayın en önemli faaliyeti huzur dersleridir. Şeyhülislâmlık Dairesi her gün değişen mukarrirlerden ve muhataplardan oluşan bir grubu saraya gönderir. Mukarrirler siyah, muhataplar da mavi cübbelidir. Saraya gelmeden önce Dolmabahçe Camii'nde toplanır ve o günün dersi hakkında prova yaparlar. Mukarrir sırası gelen âyeti tefsir ederken yanında bulunan muhatap bir soru sorar, mukarrir bir cevap verince ikinci muhatap bir başka soru sorar, buna da cevap verilince genellikle üçüncü muhataba soru sormak için vakit kalmaz. Diğer muhataplar da dersin sonuna kadar sessizce bekler. Prova bu soru-cevaptan ibarettir. İkinci namazı kılınınca mukarrir ve muhataplar ağır ağır saraya yürür ve Zülvecheyn Salonu'nda sultanın buyurmasıyla otururlar. Sultan kanepede otururken sağında hânedandan kimseler solunda da Mâbeyn memurları yere atılan minderler üstünde bacaklarını kıvrımış hâlde bulunur. O yüzden derslerin sonunda ayağa kalkan herkes uyuşan bacakları yüzünden yürümekte güçlük çeker. Her derste ancak iki üç âyetin anlamı açıklandığı için yüzyıllardır Kur'an'ın ancak onda biri tefsir edilmiştir.

Halit Ziya o yıllarda İsviçre, İngiltere ve Almanya gibi Protestan ülkelerde pastörlerin Tevrat ve İncil'den ilham alarak ahlâki çıkarımlara varan etkili vaazlar verdiklerini bildiği için İslam vâzlerinden de sultan ve halifenin karşısında böyle vaazlar bekler. Ancak hayal kırıklığına uğrar. Âlimlerin, Kur'an âyetlerinden ilham alarak bir konuşma yapmasını beklerken onlar *Sahih-i Buhari* adıyla bilinen hadis kitabını esas alır ve her şeyi ona göre yorumlarlar. Hatta aklın kabul etmeyeceği birçok efsane anlatırlar. Halit Ziya dünyanın küre şeklinde oluşunu bile reddeden böyle hocalara camilerde denk geldiğinde onlardan kaçmasına rağmen burada kaçmak mümkün olmaz ve tahammülle dinlemek zorunda kalır. Bir gün pek sevdiği vekil Hoca Âsım Efendi mukarrir olarak gelir, konuşmanın başları iyi

gider fakat ilerledikçe o da Halit Ziya'yı şaşkırtacak ölçüde sapıtır. Yine bir gün, sevimli bir görünüşü olan Faik Efendi mukarrir olarak gelir ancak o da birden resmin günah olduğunu anlatmaya başlar. Halit Ziya, ülkenin tüm okullarında resim dersi verilirken, sarayın birçok kısmında resim bulunurken, Sultan Reşat da bizzat tablosunu yaptırmış bir kişiyken Faik Efendi'nin resmi böyle şiddetle kınamasını yadırgar. Huzur dersleri bütün Ramazan boyunca böyle başlar ve böyle devam eder.

### *Saray'da Ramazan Bayramı*

Bayram vakti geldiğinde Muayede Salonu bayramlaşma merasimi için hazırlanır ve altın kaplı taht salona yerleştirilir. Âdet olduğu üzere sultan bayram alayından ve namazından dönünce biraz dinlenir sonra da tahta doğru yavaş yavaş yürür. Bu sırada alkışçılar alkış tutar ve Halit Ziya'nın gülünç bulunduğu, Italo Selvelli tarafından bestelenen Reşadiye marşı çalınır. Sultan tahta geçince herkes sırayla tahtın önünden geçer ve sağ tarafta başmâbeyncinin elinde tuttuğu tahtın saçağını öpüp başına koyar. Resmi kişiler etrafta halka halka sıralanınca başta Rum patriği olmak üzere türlü ruhani liderler salonun ortasına gelir, patrik nutkunu okur, tercümesi patrikhâne tercümanı tarafından tekrar edilir ve saatlerce süren tören sonlanır.

Halit Ziya bu töreni ilk defa gördüğünde merak hissinin gülünç şeyleri görmesine mâni olduğunu söyler. Sonradan hepsine alışsa da bir şeyi garipsemeye devam eder. Bayramdan önce Âyan ve Mebusan'dan birçok kişi saçak öpmenin insan onuruna aykırı olduğunu belirterek bundan vazgeçilmesini talep eder. Fakat birçok konuda yumuşak huylu davranan Sultan Reşat burada sert yüzünü gösterir ve bu âdetle diretir. Böylece, tören sırasında saçağı öpenlerle sultana iyi temennilerde bulunmakla yetinenler arasında bir ikilik oluşur. Halit Ziya bu âdetten vazgeçmeyen sultanı, hem bu ikiliğin yaşanmasına sebep olduğu hem de saatlerce elinde saçakla dikilen başmâbeynciyi yorgun düşürdüğü için eleştirir.

### *Rumeli Gezisi*

Meşrutiyetin ardından sıkça tekrarlanan bir tabir vardır: İttihad-ı anâsır. İmparatorluğu oluşturan etnik unsurlar arasında birlik. Bu birliğin sağlanması için ne yapılması gerektiği düşünülür ancak hep geçici çözümlere ve gösterişlere başvurulur. Bu gösterişlerin en büyüğü bir Rumeli gezisi olur. Hükümet, Rumeli'deki özellikle de her an patlamaya hazır olan Arnavutluk'taki havayı yumuşatmak için bir gezi düzenlemeye karar verir. Asıl amaç Kosova'da Arnavutlara halifenin arkasında bir cuma namazı kıldırma. Teklif sultana iletilince Sultan Reşat sevinçle kabul eder. Önce seyahate kimlerin katılacağına karar verilir. Sonra seyahat boyunca sultanın ve maiyetinin kalacağı yerler tespit edilip Mefruşat İdaresi tarafından önceden döşenir. Her gidilecek yerdeki öğünleri hazırlama işini Matbah-ı Âmire üstlenir. Düzenlenecek alaylar için arabalar da demiryoluyla gönderilir. Güzergâhtaki memurlara verilecek hediyeler de tamamlanınca artık yola çıkmaya hazır dırlar.

Sarayda bu hazırlıklar sürerken Avrupa basını bu geziyle çok ilgilenir ve Fransa, İtalya ve Avusturya elçileri bilgi almak için sarayı ziyaret eder. Onların soruları karşısında Halit Ziya daha çok bir dinleyici olarak kalır ve cevap verme işini Hariciye memurluklarında tecrübesi bulunan Lütfi Bey'e devreder.

Hareket günü geldiğinde tüm elçiler onları uğurlamaya gelir ve Halit Ziya sultanın zırhlısında yolculuğuna başlar. Fakat bu yolculuk pek rahat değildir zira kendisine verilen oda bir delikten ibarettir. En rahat yolculuk edenler Gülcemal adlı gemide bulunanlardır. Yine de Halit Ziya ilk defa bir zırhlıda bulunmaktan zevk alır.

### *Şehzadelerin Bilgisizliği*

Bu yolculuk sırasında Selanik'e doğru ilerlerken genç şehzadelerden biri Halit Ziya'ya Çanakkale Boğazı'ndan çıkınca Marmara'ya mı girmiş olacaklarını sorar. Halit Ziya gülmemeye çalışarak Selanik'ten dönerken Çanakkale'den geçip Marmara'ya gireceklerini açıklar. Şehzadeler arasında kendini geliştirmiş olanların sayısı o kadar azdır ki Halit Ziya onların ilkokul çocuklarından bile geride olduklarını gördükçe bu cehaletin kabahatini onlarda değil, sarayda takip edilen usulde bulur. Zira saraydan ötesi onlar için yok hükmündedir. O nedenle, daha önce gerçekleşen Edirne gezisinde de daha yaşlı bir şehzade ona Meriç Nehri'nin Fırat'la karışıp karışmadığını sormuş, Halit Ziya da şehzadenin şaka yaptığını zannederek gülüp geçiştirmiştir.

### *Abdülhamid'le Tanışma*

Selanik'e vardıklarında Sultan Reşat, ondan abisi Abdülhamid'i ziyaret edip bu gezinin ona karşı tasarlanmadığını aktarmasını ve bir nevi onayını almasını ister. Bunun üstüne, Halit Ziya, kendini Hâdi Paşa'yla beraber Alâtini Köşküne doğru giderken buluverir. Yol boyunca ne söyleyeceğini, nasıl söyleyeceğini düşünür. Bütün hayatı boyunca önceden hazırladığı konuşmaların bir noktasında tıkanıp kaldığı için konuşmaya başladıktan sonra gerisi gelir diye düşünerek zihninde bir konuşma müsveddesi hazırlamaktan vazgeçer. Fakat bu sefer de Abdülhamid'e nasıl hitap edeceğini düşünür. Tam Hâdi Paşa'ya onun Abdülhamid'e nasıl hitap edeceğini soracakken aklına Zât-ı Hümayununuz deme fikri gelir.

Halit Ziya, sultanın huzurunda bulunmaya alışkın olduğu için tahttan indirilen bir sultanı görmenin kendisini heyecandırmaması gerektiğini ama tam da bu sebepten, bütün çocukluğunu ve gençliğini korkusu altında geçirdiği sultanın şimdi kendisine hitap etmek için nazik bir unvan aranan kişi olmasından dolayı heyecanına mâni olamadığını aktarır.

Köşke girdiklerinde Abdülhamid'i onları kabul edeceği odada görmeyi beklerken ayakta, merdivenlerin başında bulur. Onu takip ederek odaya girerler. Halit Ziya onun sağına oturur ve durumu açıklamaya başlar. Kardeşinin onun onayını beklediğini söyler. Konuşurken bir yandan da onun yüzünü inceler. Halit Ziya onu esmer ve çirkin bir şekilde hayal etmiştir ancak Abdülhamid beyaz tenlidir. Gözleri de koyu maviyle yeşil arasında bir renktedir. Saçı ve sakalı o kadar beceriksizce boyanmıştır ki sakalından ceketinin yakalarına boya lekeleri bulaşmıştır. Halit Ziya'yı dinledikten sonra kardeşi Sultan Reşat için iyi dileklerini iletir. O sırada Halit Ziya kapının arkasında bir kadının beklediğini sezer ve konuşulanları merak ettiği için onları dinlediğini düşünür. Sultandan bir isteği olup olmadığını sorar. Abdülhamid oğullarından Âbit Efendi'nin Selanik'te bir okula devam etmesini ve çocukları arasında tek mülksüz kalan o olduğu için kendisine Maslak Köşkünü verilmesini ister. Halit Ziya aceleci davranarak mevkisinin sınırlarını aşmış bunun mümkün olduğunu belirtir. Abdülhamid ses tonunu yükselterek "Siz arz edersiniz" diye karşılık verir. Sonrasında da Yıldız Sarayı'ndan ayrılırken kadınefendinin çantasını orada unuttuğunu söyleyip çantanın bulunmasını ister. Halit Ziya kapının ardındaki kadının bu çantayla ilgisi olduğuna kanaat getirir. Konuşma bittiğinde Abdülhamid onları karşıladığı yere kadar geçirir ve el sıkışmak için Halit Ziya'ya elini uzatır. Ancak o, biraz önce yaptığı hatayı telafi etmek için eğilip Abdülhamid'in elini öper.

Bu görüşme üstüne Halit Ziya, tarihçi ve hâkim olmadığı için sevindiğini zira zalimlerin genel hayatları nefret uyandırır da özel hayatlarında her zaman hafifletici sebeplerin bulunabileceğini aktarır. Ona göre, olan bitende zalimlerin ve başkalarının sorumluluğunu ayırt etmek bu yüzden imkânsızdır. Bu, Abdülhamid için de geçerlidir. İçten içe onu itham eder ama aklamaz da. Onun hakkında hüküm verecek kişinin kendisi olamayacağını söyler.

### *İki Hata*

Gezi boyunca yüzlerce kişiden oluşan kabile mümkün olan en iyi şekilde ağırlanır. Saraydaki yemekleri aratmayacak şekilde sofralar kurulur, öyle ki yemişlerle dondurma bile eksik olmaz. Nereye gidilirse gidilsin Lütfi Bey'le Halit Ziya yataklarının başucundaki su ve limonataya varana kadar her şeyi hazır edilmiş bulur. Selanik'te, Üsküp'te, Priştine'de ve Manastır'da İstanbul'daki bayram alayları gibi muntazam alaylar düzenlenir. Bulgaristan ve Sırbistan'dan gelen heyetlere İstanbul'daymışçasına ziyafetler verilir.

Üsküp'te sultanın ikametine tahsis edilen lise dolup taşar, lisenin önünde alaylar düzenlenir. Farklı etnik unsurlardan çocuklar kol kola geçit töreni sergiler. Aralarından bir grup huzura çıkarılır. Sultan onları severek "İşte daima böyle kardeş olunuz, ben de sizin babanızım" der. Ayrılırken fakirlere dağıtılması için önemli miktarda para bırakır. Ancak oradan Priştine'ye geçilince iki önemli hata yapılır. Bütün gezinin en önemli töreni Priştine'den Kosova'ya geçip I. Murat'ın şehit edildiği yerde yapılacaktır. Rusya Çarı'nın taç giyme töreninde çıkan izdihamda birçok kişinin ezilerek öldüğü bilindiğinden, I. Murat'ın Kosova'daki türbesinde yapılacak olan cuma selamlığında böyle bir izdihamı engellemek için Dâhiliye'den vilayete bir emir verilir. O nedenle türbenin yolunu tutan halka engel olunur. Böylece, cuma selamlığı ve namazı az sayıda insanın katılımıyla gerçekleşir. Sadrazam, bulunan kalabalığa bir konuşma yapar, bu konuşmanın tercümesi için özel olarak getirilmiş olan Manastırlı İsmail Hakkı Bey'den tercüme istenince İsmail Hakkı Bey'in Arnavutça bilmediği ortaya çıkar. Böylece, sadrazamın konuşması aslında hiç yapılmamış olur.

### *Hakkı Paşa*



Sadrazam Hakkı Paşa bir gün Halit Ziya'nın odasına gelerek Maarif Nezaretini yani eğitim bakanlığını kabul edip etmeyeceğini sorar. Eğer kabul ederse hem bakan olacak hem de başkâtip olarak çalışmaya devam edecektir. Halit Ziya bu işi üstlenecek kişinin ya her şeyi olduğu gibi bırakıp var olan düzende devam edeceğini ya da birçok hata tespit edip o hataları gidermek için düzeltmeler yapacağını söyler ve eğer bu teklifi kabul ederse başkâtipliğe devam etmesinin mümkün olmadığını belirtir. Ancak bunu da sultana karşı bir kabalık addettiğini bildirip dolaylı olarak teklifi kabul etmez. Bu sefer Hakkı Paşa ondan bir isim önermesini ister. Halit Ziya da Abdurrahman Şeref Bey'i önerir. Sadrazamın onayını aldıktan sonra onu saraya davet eder ve sadrazam adına teklifte bulunur. Abdurrahman Şeref teklifi kabul eder.

Hakkı Paşa sadrazamlığa Roma elçiliğinden geldiği için İtalya elçisiyle arasında samimi bir ilişki vardır. Bir gün İtalya elçisi, Halit Ziya'yı arayıp Hakkı Paşa'nın akşam yemeğine kendisine geleceğini, yemekten sonra bir oyun oynayacaklarını haber verir ve onu da davet eder. Halit Ziya bu davetin sebebinin düşünmez ancak bir süre sonra ortaya çıkan siyasi iklimde bu davetin ardında başka niyetler aramaya başlar.

### *Yirmi Dört Saat*

Bir gün Bâbîâlî'den bir yâver gelir ve sadrazamın saraya geleceğini haber vererek o gelene kadar sultanın hareme çekilmesini engellemesini ister. Halit Ziya denileni yapar, bir süre sonra da sadrazam birkaç vekille birlikte saraya gelir. Halit Ziya'ya İtalya'dan yirmi dört saatlik bir ultimatom geldiğini, eğer Trablusgarp verilmezse savaş açılacağını söyleyip Abdülhamid'in tecrübeli sadrazamı Said Paşa'nın sultan tarafından saraya çağrılmasını ister. Halit Ziya sultanın huzuruna çıkıp olan biteni haber verdikten sonra onun emriyle Said Paşa'yı davet eder.

Onu beklerken kâh sultanın adamları kâh Sadrazam Hakkı Paşa gidip gelip Said Paşa'nın gelip gelmediğini sorar. Uzun bir bekleme süresinin sonunda yaşlı Said Paşa bastonuna dayanarak ağır ağır içeri girer. Biri eski diğeri yeni iki sadrazam karşı karşıya gelince Halit Ziya odadan çıkmaya yeltenir ancak ikisi de onu durdurur. Önce Hakkı Paşa hiçbir şeyden haberi olmayan Said Paşa'ya durumu anlatır sonra da tavsiyesini ister. Halit Ziya, Hakkı Paşa'nın yalvaran hâline rağmen Said Paşa'nın kendini geri çektiğini ve sadrazam makamında kendisinin olmadığını hatırlattığını aktarır. Bu hâlde devam eden bir konuşmanın ardından Hakkı Paşa'nın kırgın bir şekilde yerinden kalktığını söyler. Odadan çıkarken Halit Ziya'yı gözüyle yanına çağırır ve Said Paşa'nın en azından sultana bir fikir vereceğini düşünerek onunla da görüşürmesini ister. Zaten Sultan Reşat da onu görmek için beklemektedir. O sultanla görüşürken Hakkı Paşa durumu dostlarıyla tartışıp sonunda istifa eder. Halit Ziya Said Paşa huzurdan ayrılınca istifa kararını sultana bildirir, sultan biraz önce konuşulanlara dair herhangi bir şey söylemeden sabahleyin Said Paşa'nın konağına gidip sadrazamlığı ona teklif etmesini emreder.

Sabahleyin Halit Ziya denilene yapar ve Said Paşa'nın konağına gider. Said Paşa onu bekletmemek için karşısına geceliğiyle çıkar ve bunun için özür diler. Halit Ziya sultanın teklifini iletir ancak Said Paşa'nın ne düşündüğünü anlayamaz. Saraya gidip sultana teklifi bizzat kendisinin yapmasının uygun olacağını söyleyince sultan Said Paşa'yı davet eder, teklifi bizzat kendisi yapar, o da kabul eder. Heyet-i Vükelâ yeniden oluşturulur ancak ne İtalya'ya karşı alınacak tedbir kararlaştırılır ne de Trablusgarp kurtarılır.

### *Milli Şeref İçin*

Said Paşa'nın sadrazam olmasıyla hiçbir şey değişmez. Savaşa girmek tüm sahilleri bombardmana açık bırakmak anlamına geldiğinden savaşın alanını daraltmak gerekir ama bölgede de hiç asker yoktur. İtalya ise Trablusgarp'a birçok gemi seferber etmiştir. Buna karşı koymak mümkün olmadığı için geriye tek bir şey kalır; en azından milli şerefi kurtarmak. Gazetelerde İtalya'ya karşı şiddetli yazılar çıkar, mitingler düzenlenir ve kısa süreli bir boykota başvurulur. Sonunda, İtalyanların Trablusgarp'a yerleşmesi Tunus'a yakınlığından dolayı Fransızları, Mısır'a komşuluğundan dolayı da İngilizleri rahatsız ettiği için İttihat ve Terakki onların yardımcı olacağına inanarak Trablusgarp'ın yerlileri Sünusîlerle ücret karşılığında çete faaliyeti yürütmeleri için anlaşır. Bu çetelerin başında Enver Bey, Mustafa Kemal ve Beşinci Murat'ın oğlu Salâhattin Efendi'nin oğlu Osman Fuat Efendi vardır. Halit Ziya, Enver Bey'in çılgınlığa yatkın kişiliğinden dolayı kendisine pek güvenilmediğini aktarır. Yine de o günlerde teşkilâtçılıktaki başarısıyla öne çıkan Mustafa Kemal'in de orada bulunması önemli bir katkı sağlar. Fakat en sonunda İtalyanlarla uzlaşmak gerektiğinden Ouchy'de bir anlaşma imzalanır.

## Âyanlığa Tayin

Halit Ziya, Sultan Reşat'ın hiç kimsenin geçim sıkıntısı çekmesine tahammül edemediğini, o yüzden de kendisine sık sık emekli olduğunda nasıl geçineceğini sorduğunu aktarır. Zira Halit Ziya hayatının büyük bir kısmını yabancı kurumlarda çalışarak geçirdiği için emekli olduğunda başmâbeynci kadar yüksek bir maaş almayacaktır. Bu sırada sarayın hem üzüntülerinden hem de yağlı yemeklerinden dolayı karaciğerinden rahatsızlanır. Sultanı mesanesindeki sıkıntıdan dolayı gören Doktor Cemil Paşa'ya fikrini sorar. Cemil Paşa ameliyat olması gerektiğini söyler fakat Halit Ziya doktorların ameliyat yapmaya düşkün olduklarına inandığı için buna pek yanaşmaz. Perhize başlar. Bir akşam sarayda hafif bir akşam yemeğinden sonra yatak odasında uzandığı vakit kapısı vurulur. Gelen İkinci Başmâbeynci Tevfik Bey'dir. Rahatsızlığının nasıl olduğunu sorduktan sonra Halit Ziya'yı tebrik ederek âyan olduğunu haber verir. Sultan Reşat, Âyan'dan Sami Paşa'nın vefatı üzerine Tevfik Bey'i çağırıp Sami Paşa'nın yerine Halit Ziya'yı tayin etmeyi düşündüğünü bildirmiş, o da bunun uygun olduğunu belirtince Sadrazam Said Paşa'yı çağırılmış, ondan da onay alınca Halit Ziya'yı âyanlığa tayin etmiştir. Said Paşa bir zamanlar hem başkâtip hem de âyan olduğunu hatırlatınca Halit Ziya'nın başkâtipliğe devam etmesi de uygun görülmüştür.

Halit Ziya bu haberi aldığı anda sevinmez ama yine de huzura çıkıp sultana teşekkür eder. Saraydaki herkes de onu sevinçle tebrik eder. Akşama doğru, yakın bir arkadaşı arayarak duyduğu haberin doğru olup olmadığını sorar. Halit Ziya, haberin bu kadar çabuk yayılışına şaşırarak arkadaşına duyduğunun doğru olduğunu söyler. Fakat arkadaşının ses tonunda arkadaşını için yapmadığını kendisi için yaptığını ima eden bir anlam yakalar. Ertesi gün gazetede "Yangından mal mı kaçırıyoruz?" başlıklı bir yazı görür. Yazarı Lütfi Fikri bir gün önce Halit Ziya'yı arayan kişinin yakın arkadaşıdır ve her daim herkese karşı muhalif bir tavır sergileyen bir isimdir. Yazısında Halit Ziya'nın adını geçirmeden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk fırsatta Âyan'a kendi adamını yerleştirmesini şiddetle eleştirir. Sonraki günlerde aynı eleştirileri taşıyan başka yazılar da çıkar. Ancak muhalif basına karşı İttihat ve Terakki'den herhangi bir savunma gelmez. Ahmet Rıza ve Talât gibi isimler sürekli Halit Ziya'yı arayıp bilgi almak ister. Halit Ziya, bu konuşmalardan yola çıkarak bu tayinin İttihat ve Terakki'den habersiz şekilde yapıldığını anlar.

Yemin etmek için Âyan'a gittiği gün eline üstünde birkaç cümle yazılı bir kağıt tutuşturulur. Halit Ziya cümleleri kısık bir sesle okuyarak yemin eder ve oturur. Ancak o oturduktan sonra Ferit Paşa söz ister ve Halit Ziya'nın hukuken hem Âyan üyesi hem de başkâtip olamayacağını bildiren bir konuşma yapar. Bu, Âyan'daki ilk ve son günüdür.

O günden sonra birçok kişi iki görevin tek kişide toplanıp toplanamayacağını tartışmaya başlar. Sultan Reşat, başkâtipinin emeklilik günlerinde rahat etmesi için aldığı bu tedbirin yol açtığı tartışmalar yüzünden mahcupdur. Ancak tartışmalar çoğaldıkça Halit Ziya hastalığını daha çok hissetmeye başlar. İki görev arasında bir tercih yapması gerektiğini düşünür fakat hangisini feda edeceğine bir türlü karar veremez ta ki bir gün Ahmet Rıza onu bir akşam evine davet edene dek. Halit Ziya Ahmet Rıza'nın evine gittiğinde Talât Bey'le birlikte birkaç kişiyi daha orada bulur. Yemeklerini yemiş, kahveleriyle beraber sigara içmektedirler. Talât Bey onun Âyan'a tayin edildiğinden haberi olmadığını, haberi aldığı anda beyninden vurulmuşa döndüğünü anlatınca Halit Ziya da içinde bulunduğu buhrandan bahseder. Sonunda Talât Bey onlardan haber gelene kadar hiçbir adım atmayacağına dair Halit Ziya'dan söz alır. Birkaç gün sonra da Ahmet Rıza başkâtiplikten istifa etmesi yönünde karar aldıklarını bildirir. Halit Ziya, Sadrazam Said Paşa Abdülhamid zamanında kendisinin hem başkâtip hem de Âyan üyesi olduğunu anlattıkça ona "Eski hikâye!" diyenlerin, Sultan Reşat'ın ilk aylarında Nuri Bey'in hem Âyan üyesi hem de Hazine-i Hassa Nâzırı olduğunu unuttuğunu söylemek ister ama susar. Eşyle konuşur ve emeklilik günleri için riskli olsa da Âyan'dan istifa eder.

## Yıldız Sarayı'nda Bir Yaz

Halit Ziya, karaciğer hastalığı yüzünden bir gece evde buhran geçirince doktoru uzun bir istirahat tavsiye eder. Bu istirahatın sonunda iki haber alır. Birincisi, Rusya Çarı İkinci Nikolay'ın İstanbul'a gelmeye niyetlenmesi, ikincisi de Sultan Reşat'ın yaz mevsimini Yıldız Sarayı'nda geçirmek istemesidir. Kışın bir türlü ısınmayan yazın da güneşten kaçmaya fırsat vermeyen Dolmabahçe Sarayı'ndan sonra Yıldız Sarayı herkesi neşelendirir.

Önce Sultan Reşat'ın oğlu Ömer Hilmi Efendi bir ziyafet verir. O gece o kadar eğlenilir ki Halit Ziya bir ara ayağa kalkarak bir nutuk atar. Sonrasında sultanın diğer oğlu Ziyaettin Efendi kızının çarşafa girmesini kutlamak için ikinci bir ziyafet verir. Gecenin sonunda Halit Ziya'dan nutuk isteyince Halit

Ziya ne diyeceğini bilemez, terden sıırıslıkam olur ve bol bol lafı dolandırır. Bir gece de sultandan izin alınarak sarayın saz takımıyla bir eğlence düzenlenir. Şehzadeler bu geceden ilham alıp bir de içkili bir eğlence düzenlemek ister ancak bunu sarayda yapmak mümkün olmadığı için Baştıabip Hayri Bey'e tahsis edilen Kağıthane'deki köşkte yapılıır.

### *Tehdit Mektubu ve Bir İstifa*

Bütün saray halkı her endişeyi bastıran bir eğlenceye gömülmüşken bir akşam Halit Ziya'nın eline bir mektup tutuşturulur. Hürriyet ve İtilâf Fırkası yanlısı silahlı örgüt olan Halâskâr Zabitan Grubu tarafından gönderilen mektup bir tehdit mektubudur ve Halit Ziya'dan istifasını talep etmektedir. Halit Ziya tedbirli olmak adına haftanın bir iki gecesini sarayda geçirir sonra bundan da vazgeçer ve her türlü suikast ihtimaline karşı evine gidip gelmeye başlar. Mektubu kimin yazdığını aradan yıllar geçtikten sonra Reji'de çalışırken kendisine çokça destek olduğu eski bir öğrencisi iş başvurusu yaptığında anlar. Onu görür görmez mektuptaki yazının kime ait olduğunu hatırlar.

Bu sırada Halâskâran hareketi Arnavutluk'ta başlayan ayaklanmayı destekler. Cemiyette bazı isimler bu ayaklanmanın daha fazla büyümemesi için hükümetten çekilmek gerektiğini savunur. Bir gece, Talât Bey ve birkaç kişi Halit Ziya'yı görmek için Nişantaşı'ndaki konağına gelir. Talât Bey, kendisinden bir istekleri olduğunu söyleyip sadrazamın ertesi gün istifa edeceğini, sultanın onun yerine Kamil Paşa dışında herhangi birini getirmesinin uygun olacağını bildirir. Zira Kamil Paşa'yla İttihat ve Terakki Cemiyeti hiç anlaşmamaktadır. Halit Ziya sabah saraya gittiğinde akşamki konuşmayı Lütfi Bey ve Tevfik Bey'le paylaşır. Lütfi Bey Zabitan isyanı olduğu için hem askerlerin saygı duyduğu hem de her iki tarafla iyi ilişkiler kurabilecek bir ismin sadrazam olması gerektiğini söyleyerek Ahmet Muhtar Paşa'yı önerir. Sultan, Mâbeyn'de kendine mahsus odaya geçince onlar da karşısına oturur ve sultan hemen sadrazamlığa kimi getirmek gerektiğini sorar. Lütfi Bey Ahmet Muhtar Paşa'nın adını verince sultan hiç tereddüt etmeden bu ismi kabul eder ve Ahmet Muhtar Paşa saraya davet edilir.

### *Yeni Sadrazam*

Halit Ziya, Ahmet Muhtar Paşa'nın Dolmabahçe Sarayı'na geldiğinde başmâbeynci durumu kendisine aktarınca haberi bir rüyadaymış gibi aldığı aktarır. Ertesi gün yeni sadrazamın Heyet-i Vükelâsı Yıldız Sarayı'ndaki Çit Kasrı'nda toplanır, Halit Ziya bir irade tebliği için oraya gittiğinde içeri girer girmez yeni Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa davetiye yerine telgrafla çağrılmalarına kızarak Halit Ziya'ya bağıırır. Halit Ziya onların hangi yolla davet edildiğini bilmediğini söyleyince Ahmet Muhtar Paşa, Nâzım Paşa'yı eliyle susturarak "Paşa, şimdi bunu bırakınız. Zaten biliyorsunuz, bunlar..." der. Halit Ziya, yeni sadrazamın "Zaten biliyorsunuz" derken kendisi ve diğer Mâbeyn çalışanlarını kastederek üç beş günlük ömürleri kaldı demeye getirdiğini anlar ve olanları Lütfi Bey'e anlatır. Lütfi Bey, Mâbeyn çalışanlarının İttihat ve Terakki'nin adamları addedildiğini, zamanı gelince ya istifa edeceklerini ya da kovulacaklarını söyleyerek Halit Ziya'yı sakinleştirir.

### *Saraydan Ayrılma*

Osmanlı sultanları her sene halife olarak hac mevsiminden önce Mekke ve Medine halkına dağıtılmak üzere para, altın ve gümüş gönderir. Süslenmiş bir deveye yüklenen kıymetli eşyalar Surre Alayı denilen bir törenle Dolmabahçe'den Üsküdar'a gönderilir. Halit Ziya, kafilenin Üsküdar'dan ötesine nasıl devam ettiğini bilmediğini aktarır ancak gönderilenlerin hacı adaylarının yol güvenliğini sağlamaları için aşiret reislerine dağıtıldığını söyler.

Bu törenin ardından sarayda herkes odalarına çekilmişken Halit Ziya, Heyet-i Vükelâ'nın toplantı yaptığını öğrenir. Törene gelenlerden Hakkı Paşa onunla selamlaşmak için odasına geldiğinde daha konuşmadan içeri Sabit Bey girer ve Heyet-i Vükelâ'nın onların saraydan ayrılmasına karar verdiğini, Sultan Reşat'ın da buna karşı çıktığını bildirir. Bu haber üstüne Hakkı Paşa odadan çıkar, Halit Ziya da Lütfi Bey'le konuşur. Birlikte hemen karar verir ve Sabit Bey'i çağırırlar. Sabit Bey, huzura üçüncü defa çıkan Hüseyin Hilmi Paşa'nın sultana söylediklerini kapıdan dinlemiş ve sarayın önünde bekleyen Halâskâran'ın sultanın bu karara karşı çıkması hâlinde onları parçalayacağını söylediğini duymuştur. Karşılıklı olarak birbirlerinden ne kadar memnun birer iş arkadaşı olduklarını söyledikten sonra Halit Ziya odasına gider ve eşyalarını toplamaya başlar. O sırada içeri Nâzım Paşa girer ve az önce Hakkı Paşa'nın oturduğu yere oturur ancak hiçbir şey söylemez. O hâlde beklerken Sabit Bey gelir. Sultan kararını ertesi sabah vereceğini, şimdilik evlerine gitmeleri gerektiğini bildirmiştir. Nâzım Paşa hiçbir şey söylemeden sadece Halit Ziya'yı selamlayarak odadan çıkar. Halit Ziya ve Lütfi Bey arabalara binerek evlerine giderler.

Ertesi sabah evlerinin önüne gelen arabalara binerek Yıldız Sarayı'na giderler ve Tevfik Bey'in odasında beklerler. Uzun bir süre sonunda Hazine-i Hassa Müdürü Hacı Feyzi Efendi elinde gümüş tepsi taşıyan bir veznedarla odaya gelir. Tepsinin üstünde iki atlas kese vardır. Feyzi Bey keseleri onlara verir. Halit Ziya keseyi sol cebine yerleştirdiğinde o kadar ağır gelir ki kıyafetinin sol yanı aşağı çeker. Sonrasında Sabit Bey sultanın onları görmek istediğini ama hiçbir şey konuşmak istemediğini haber verir. Halit Ziya ve Lütfi Bey huzura çıkarlar, Sultan Reşat onları resmi kıyafetinin içinde ayakta beklemektedir. Ancak ne o bir söz eder ne de Halit Ziya'yla Lütfi Bey. Hiçbir şey konuşmadan geri geri yürüyerek odadan çıkarken Lütfi Bey hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başlayınca Halit Ziya da kendini tutamaz ve usul usul ağlar.

Halit Ziya, Yeşilköy'deki evine yerleşeli bir ay dolmadan Sabit Bey'le Başmusahip Enver Ağa onu ziyarete gelir. Enver Ağa bahçeyi gezmek için yanlarından uzaklaştığında Sabit Bey, sultanın ona kendi cebinden emekli maaşı bağladığını söyler ve altınla dolu bir kese bırakır. Bu keseler Sultan Reşat'ın ölümüne dek her ay gelmeye devam eder.

[Bu noktadan sonra Halit Ziya Sultan Reşat'la ilgili birkaç eski anısından bahseder]

### *Sultan Reşat ve Yabancı Misafirler*

Halit Ziya, Reşat Efendi'nin eksikliklerini insanlığın noksanlıklarına yorarak erdemleriyle birlikte değerlendirilmesi gereken biri olduğunu söyler. Hakkında Abdülhamid döneminde duyduğu birçok rivayeti tashih edecek vakit bulduğunu bildirerek iyi niteliklerini sıralar. Sultan Reşat genç ve dinç bir sultan değildir ama dinlemeyi bilen, bilmediği hakkında konuşmayan, güzel konuşan ve resmiyete önem veren nazik biridir. O yüzden onunla görüşenler genelde ondan memnun olarak ayrılırlar. Ancak abisi Abdülhamid'in gençlik yıllarıyla ilgili anılarından bahsettiği zamanlar alaycı bir dil kullanır.

Hiçbir Batılı dili bilmemekle beraber biraz Farsça biraz da Arapça konuşur. Fransızca öğrenmek istemesine rağmen bunu başaramamıştır. Hatta Yusuf İzzettin'in Fransızca bildiğini duyduğu için Halit Ziya'dan bu konuda bilgi istediğinde Halit Ziya bu eksikliğin onda bir ukde olduğunu hisseder.

Yabancı ziyaretçiler geldiğinde bütün saray telaşlanır. Bu yabancı ziyaretçilerden biri *Daily Mail* gazetesinin İstanbul muhabiri William Stad'dır. Huzurdan memnun ayrılan bu muhabir Berlin'de çalışmaya başladığında Türk dostluğunu unutmaz. Halit Ziya bu muhabirin Titanic'te ölenler arasında olduğunu not eder. Huzura çıkan yabancılar arasında İngiliz Dâhiliye Nâzırı Churchill ve eşiyle Japon-Rus savaşında Japonların galibiyetini sağlayan Mareşal Nogi de vardır. Mareşal, yanında Almanca bilen bir bahriyeliyle geldiği için yabancılarla Fransızca yapılan görüşmelerde tercüman olarak bulunan Lütfi Bey bu tercümeyi de kendisi yapar.

1911'de Napolyon'un yeğeni Üçüncü Napolyon'un eşi Eugénie de eşinin vefatının ardından İstanbul'a gelir. İstanbul'a ilk defa Abdülaziz döneminde gelen bu kadını çocukken gören Sultan Reşat onu rıhtımda karşılatır ve Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzettin'le birlikte ağırlar. Saraya gelen bir diğer kişi Pierre Loti'dir. Halit Ziya, onun hakkında duydukları yüzünden onu görmekten korkar ama saraya geldiğinde bu kaçınılmaz olur. Onu topuklu ayakkabılarla ve makyajlı yüzüyle görünce eserlerinin kendisinde bıraktığı hazzı kaybetmemek için yüz yüze gelmez.

Kayda değer ziyaretlerden biri Hindistan, Bhopal'da hükümdar olan Bübiya Bikûm'un İstanbul'a gelişidir. Halit Ziya, oğullarıyla birlikte Pera Palas'a yerleşen bu kadının İslam'ın tüm gereklerini yerine getiren bir Müslüman olduğu için yüzünü hiç göremediğini ama huzura çıktığında peçesini açtığını duyduğunu söyler.

### *Haremin Şamdanları*

Bir gün sultan, Halit Ziya'yı hareme çağırarak Paris'ten gelen şamdanların ayaklıklarını göstererek "Ne acı manzaralar!" der ve kaldırılmalarını ister. Ayaklıklarda geyiklere saldıran av köpekleri tasvirleri vardır. Halit Ziya, şamdanlara kıyamayarak onları yerlerinde tutup tasvirsiz ayaklıkların üstüne koymayı teklif eder. Sultan Reşat bunu kabul eder ve şamdan işi böylece halledilir.

### *Paris*

Halit Ziya, Yeşilköy'deki evinde bahçesinin gülleriyle uğraşarak zaman geçirirken Balkan Savaşı patlak verir, Halâskâran ve onların Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa gereken direnişi gösteremez ve işgalci ordular Çatalca'ya kadar ilerler. İttihatçıların 23 Ocak 1913 günü gerçekleştirdikleri Bâbîâli Baskını'yla Nâzım

Paşa öldürülür, Ahmet Muhtar Paşa'nın ardından gelen Kâmil Paşa'nın Heyet-i Vükelâsı hükümetten çekilir, fakat İstanbul kurtarılır. Selanik'in geleceği belirsiz olduğundan Abdülhamid İstanbul'a getirilir.

Bir gün, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezinden bir kişi Halit Ziya'nın evine gelerek ondan Paris'e gitmesini ve ülke aleyhine olan düşünceleri değiştirmek için çeşitli görüşmeler yapmasını ister. Mâliye Nâzırı Mehmet Cavit Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden geçip Paris'e gelecek ve orada önemli bir borç sözleşmesi imzalayacaktır. Halit Ziya'dan beklenen, bunun için uygun bir zemin yaratmaktır. Halit Ziya o sırada Paris'te olmayan Pierre Loti'yle mektuplaşarak onun yönlendirdiği isimlerle görüşür. Yanında Reşit Saffet de vardır.

Meclis Başkanı olan Paul Deschanel'le konuşurken bir ara kendini kaybedip "Bizim de yaşamakta bir hakkımız yok mu?" diye sorunca muhatabının gözleri dolar. Henri Lavedan ile görüştüğünde de muhatabı ona şunları söyler: "Biz sizi tanımak, öğrenmek ve sevmek isteriz. Biliyoruz ki Fransa harsının an'anelerini almışsınız, fakat yalnız o kadar. Kendinizi bize bildirmek için hiçbir şeyler yapmıyorsunuz. Rakipleriniz ise öyle değil..." Halit Ziya bu yoruma hak vererek sadece susar.

Pierre Loti'ye açık mektup yazar ve bunu bir gazetede yayımlatmak ister. Ancak *Le Temps* gazetesinin başyazarı olan Tardieu bunu reddeder. *Journal des débats* başyazarı olan Gauvain açıktan açığa Türk düşmanlığı sergilemekten kaçınmaz. Onu odasında ziyaret ettiklerinde Reşit Saffet onunla bir tartışmaya tutuşur ancak Halit Ziya yıllar içinde oluşmuş bir düşünceyi birkaç dakikada değiştirmenin mümkün olmadığını düşünerek oradan çabucak ayrılır. Açık mektup en sonunda *Gil Blas* gazetesi tarafından kabul görür ve yayımlanır.

Halit Ziya'nın Paris'te bir görevi daha vardır: Öğrenim görmek için Paris'e gönderilmiş olan öğrencilerle buluşmak. Luxemburg Bahçesi'nde on dakikalığına buluştuğu bu gençlere ülkesine hizmet etmek için çalışan gençlere ne söylemek gerekirse onu söylediğini aktarır. Ancak onlarla buluşmak için bu kadar sıkışık bir zaman seçmiş olmaktan pişmanlık duyar. Birkaç gün sonra bu öğrencilerden biri hepsi adına gelecek hakkındaki endişelerini paylaşmak için bir mektup yazar. Halit Ziya geri döndüğünde bu mektuptan yola çıkarak bir makale yazar.

Buluşacağı diğer öğrenciler Paris'in tanınmış isimlerinden Dr. Blondel adında birinin sorumluluğu altındadır. Halit Ziya Blondel sayesinde bu öğrencilerin her biriyle teker teker görüşür ancak çoğunun, hükümetin kendilerine sağladığı imkânları Paris'in eğlence hayatında harcayan kimseler olduklarını anlayınca çok üzülür.

Halit Ziya, Paris'te birçok görüşme yaptığını, birçok isim tarafından nazik bir şekilde ağırlandığını ama bunların aslında hiçbir şeye hizmet etmediğini söyler. Sebebini de İslam dinine mensup olmakla ilişkilendirir ve Batılıların, karşısındaki kişinin İslam coğrafyasından olduğunu öğrenince muhakkak ürperdiğini ve çekindiğini belirtir.

### *Çeşitli Görevler*

Halit Ziya, başkâtipliğe başlayınca bıraktığı işe geri döner ve 1912 ve 1914 yılları arasında Dârülfünun'da Batı Edebiyatı ve Güzel Sanatlar dersleri vermeye başlar. Bu iki senede İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından çeşitli görevler de teklif edilir. Önce hem sadrazam hem de Harbiye Nâzırı olan Mahmut Şevket Paşa Bağdat valiliğini teklif eder. Ancak Halit Ziya kabul etmez.

İkinci teklif Talât Paşa'dan gelir. Çarlık Rusya'sına gidip Türk düşmanı olan Çar İkinci Nikolay'ın fikirlerini değiştirmesini ister. Halit Ziya bu teklif karşısında ürker. İçten içe reddetmeyi planlarken Sadrazam Sait Halim Paşa bunu gereksiz bulur ve Halit Ziya da bu şekilde kurtulur.

Üçüncü görev teklifi yine Talât Paşa'dan gelir. Bu sefer, Yunanistan'la anlaşma sağlanması için Romanya'dan aracılık talep etmesi istenir. Halit Ziya bu görevi kabul ederek Bükreş'e gider. Aracılık edilmesini açıkça talep etmek uygun düşmeyeceğinden sadece zemin yoklar ve Elçi Safa Bey'le bu işi tek bir kişinin yapacağına karar verirler. Bu iş hem kendi ülkesinde hem de Yunanistan'da sevilip sayılan bir siyasetçi olan Take Ionescu'dan istenir ve anlaşma sağlanır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti Avrupa kıtasında iki yayınevi kurmayı planlar ve birinin başına Halit Ziya'nın geçmesini teklif eder. Tüm planlar yapılır ancak 1914 yılı gelince hepsi iptal olur.

### *Tedavi Gezisi ve Dünya Savaşı*

Paris elçisi olan Rıfat Paşa bir süreliğine izin alınca Halit Ziya'ya vekâleten elçilik teklif edilir. Ancak her yerde Halit Ziya'nın Paris elçiliğine tayin olduğu haberi yayılınca Rıfat Paşa izin süresini kısa tutup geri dönmek zorunda kalır, Halit Ziya da karaciğer sancıları yüzünden teklifi kabul edemez. Bunun üstüne Sultan Reşat, evine Baştabip Hayri Bey'i gönderir. Hayri Bey Halit Ziya'ya bir geziye çıkmasının ona iyi geleceğini söyleyince Halit Ziya da gemiyle yola çıkar. Üç hafta sonunda bir Sırp milliyetçisinin Bosna'da bulunan Avusturya prensi Franz Ferdinand'la karısını öldürdüğü haberini alır. Bu suikastın herhangi bir suikast olduğunu düşünerek gezisine devam eder ve Fransa'ya geçer. Orada suikastın bıraktığı etkiyi görünce bir savaş çıkacağını idrak eder ve Paris'e geçmeye, oradan da İstanbul'a dönmeye karar verir.

Paris'te caddede yürürken bir kalabalığın arasına karışır. Bir süre kalabalığı yararak ilerler ve sonunda *Le Matin* gazetesinin önünden daha ileriye adım atamaz. Ne olduğunu anlamaya çalışırken, zamanın maliye bakanı olan Joseph Caillaux'nun eşi Henriette Caillaux'un *Le Figaro* gazetesi editörü Gaston Calmette'yi öldürdüğü için yargılandığı davadan beraat kararı aldığını ve arabayla oradan geçeceğini öğrenir. Bir şekilde kalabalığın arasından sıyrılır ve Paris'in her an patlamaya hazır bir bomba olduğuna karar verir. Nitekim ertesi gün sosyalist siyasetçi Jean Jaurès Paris'te bir kafede öldürülür.

Halit Ziya etrafında olup biteni anlamaya çalışırken Almanya savaş ilan edince Fransa da Alman zaferiyle sonuçlanan 1870 Savaşı'nın intikamını almak için hazırlığa girer. Paris'te hayat aksamaya başlar. Tüm yabancılar ikamet tezkeresi almak zorunda olduğu için Halit Ziya da karakola gider ancak bin kişilik bir sıra vardır. Sıraya girmektense yukarı çıkıp imparatorlukta görevini bildirip tezkeresini ister. Sahip olduğu unvan ve nişanlar etkisini gösterir, pasaportuna "Excellence" yazılır.

Elçi Rıfat Paşa Paris'e döndüğünde buluşup endişeyle imparatorluğun kimin tarafında savaşa gireceğini tartışırlar. Rıfat Paşa, Fransa'nın çeşitli bölgelerinde eğitim amacıyla bulunan on altı subayın ülkeye geri dönmesi gerektiğini eğer dönemezlerse ve Almanlarla savaşa girilirse savaş esiri olacaklarını söyleyerek Halit Ziya'dan İstanbul'a onlarla birlikte dönmesini ister. Onu Harbiye Nezareti izniyle Marsilya'ya gönderir.

Halit Ziya ve on altı subay Marsilya'da bir otele yerleşir. Ancak şehirde gezdikleri sırada herkesin dikkatini çekerler. Bir ara bir Fransız sarışın ve mavi gözlü biri olan Sami Bey'e yanaşır Alman olup olmadığını anlamak için bir şeyler sorar ama Sami Bey Türkçe cevap verince her iki taraf da rahatlar. Ancak Halit Ziya onlar İstanbul'a geri dönmeden imparatorluğun Almanların yanında savaşa girmesi endişesiyle yanıp tutuşmaya devam eder.

Tüm gemiler sömürgelerden asker taşıdığı için geri dönmek için tek şansları vardır. O da İtalyan işçileri geri götürmek üzere İtalya Konsolosluğu tarafından kiralanan bir gemidir ve sonraki gün kalkacaktır. Ancak şehirden ayrılmak için valinin iznini almaları gerekmektedir. Hemen vilayet konağına giderler ama muhatap oldukları heyetin başındaki kişi onların Türk olduğunu öğrenince Türklerin kaç karısı olduğunu sorup bu minvalde dalga geçmeye başlar. Halit Ziya işlerini bu heyetle halledemeyeceklerine karar verip doğrudan valinin odasına girer. Vali, yarın Almanya'nın tarafında savaşa girme ihtimali olan subaylara ülkeden çıkış izni veremeyeceğini bildirince Halit Ziya Osmanlı'nın henüz taraf seçmediğini belki de Fransa'nın yanında savaşa gireceğini söyleyerek karşılık verir. Vali bu sefer kararını ertesi sabah onlara iletceğini belirterek görüşmeyi bitirir. Sabah olduğunda valilikten gelen bir görevli hemen gemiye koşmalarını söyleyip Marsilya hükümetinin onları hiç görmediğini, gemiye bindiklerini de bilmediğini ekler. Halit Ziya askerlerin onlara zorluk çıkarıp çıkarmayacağını sorunca görevli, kimsenin müdahale etmeyeceğini belirterek onu rahatlatır.

Hıncahıç dolu olan gemiyle Cenova'ya gelirler. Halit Ziya hayatında ilk defa geldiği bu şehri baştan sona gezer. Ellerindeki Fransız parasını İtalyan parasına çevirip akşam da subaylarla birlikte trene biner. Ancak tren umulmadık bir yerde durup savaş nedeniyle omnibüse dönüştürülünce dönüş yoluna Brindisi'den gemiyle devam etmeye karar verir. Yine hıncahıç dolu olan gemiye kendini ve subayları zar zor kabul ettirir. Fakat biraz ilerledikten sonra gemi İngiliz donanması tarafından durdurulur ve arama yapılacağı haberi gelir. Halit Ziya subayların çantalarında bulunan kılıçları düşünerek gemideki görevlilerden yardım ister ve biri bu çantaları toplayarak saklar. Nihayet İstanbul'a geldiklerinde doğrudan Yeşilköy'deki evine gider. Elindeki bastonuyla oynaya oynaya eve yürürken kapıda iki senedir yanlarında çalışan gencin mangalda kahve kavurduğunu görür ve ondan bir Türk kahvesi ister.

*Karadeniz Çılgınlığı*

Alman gemileri Goeben ve Breslau, Fransız ve İngiliz gemilerinden kaçmak için Çanakkale'ye sığınır, hükümet bu iki gemiyi satın aldığını söyleyerek tarafsızlığını korumaya çalışır. Ancak Bahriye Nâzırı Cemal Paşa Almanlarla gizli bir anlaşma imzalar. İki Alman gemisi Türk bayrağı altında Alman Amiral Souchon'un idaresinde Karadeniz'e çıkıp Rus gemilerine saldırır. Böylece Almanların ittifakına girilmiş olur. Alman amiralin bunu tek başına yaptığı söylense de birçok kişi bunun sorumlusunun Enver Paşa olduğuna hükmeder. Halit Ziya gemiyle ilgili haberin çıktığı gün kendini Talât Bey'in yanına atar ve ona böyle bir şey nasıl karar verdiklerini sorar. Talât Bey ise sadece "Git de Enver'den sor" der.

### *Sultanı Ziyaret*

Savaşın ilk yılında Yusuf İzzettin bileklerini keserek intihar eder. Abdülhamid de vefat eder. Böylelikle Sultan Reşat hem selefinin hem de halefinin ölümünü görür. Ancak o da mesanesindeki taş nedeniyle ameliyat olmak zorunda kalır. Bu ameliyattan sonra Halit Ziya saraya giderek Tevfik Bey'i ziyaret eder. Sabit Bey onun geldiğini duyan sultanın görüşmek istediğini haber verir. Halit Ziya onun yattığı odaya gider. Sabit Bey sultanın yorulmasını engellemek için onun yerine konuşur. Halit Ziya sultanın Sabit Bey'i dinlerken ameliyat olma cesaretini gösterdiği için gururla gülümsediğini aktarır. Sabit Bey sultanın bir işaretiyle mesanesinden çıkan taşları Halit Ziya'ya gösterir. Sultan Reşat bu ameliyattan iki yıl sonra vefat eder.

### *Almanya Gezisi*

Hükümet Halit Ziya'yı sekiz aylık bir Almanya seyahatine göndermek isteyince Halit Ziya eşi ve çocuklarıyla Berlin'e gider. Çocukların tatili bitince onlar geri döner ancak Halit Ziya elli iki şehirde inceleme yapmaya devam eder. Aylar sonra ülkesini özlemeye başlayınca Berlin'deki otelde karşılaştığı hükümet görevlilerinden Milletvekili Bedros Halaçyan'la sohbet esnasında birden "Gidelim mi?" diye sorar. Halaçyan o gelirse kendisinin de gideceğini söyleyince birlikte yola çıkarlar. İkisinin de çantaları dışında iki büyük sandığı vardır, ancak Orsova'ya vardıklarında sandıklarını bulamazlar. İstasyon müdürü birkaç gün beklemek gerektiğini bildirince Bulgaristan'a gidecek olan vapura binmezler ve sandıklar bulunana kadar orada kalmaya karar verirler. Savaştan dolayı harabe hâline gelmiş bir otele yerleşirler. Ancak orada daha fazla kalmak istemedikleri için ertesi gün rıhtımda bekleyen bir vapurda misafir edilirler. Üç günün sonunda sandıklarının bulunduğu söylenir ve ilginç bir şekilde o gün müdür hastalık bahanesiyle ortalıkta görünmez. Ertesi gün, yağmurlu bir havada kendilerini Bulgaristan'ın bir kasabasında çamurlar içinde yürürken bulurlar. Oradan bir katarla Rusçuk'a, Rusçuk'tan da Sofya'ya geçerler. Sofya'da bir gece kaldıktan sonra yine bir katarla İstanbul, Sirkeci'ye varırlar.

### **Temalar**

**Bürokratik Çatışma** İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yeniden hayata geçirdiği anayasal düzenin temel dinamiklerinden biri bürokratlar arası çatışmadır. Halit Ziya Uşaklıgil ve Lütfi Simavi'nin Dolmabahçe Sarayı'nda görev yaptıkları süre boyunca İttihatçıların birer kuklası zannedildiğini Halit Ziya anılarında dile getirmiştir. Bu çatışmanın en bariz delilini Hürriyet ve İtilâf Partisi hükümetinin sadrazamı Ahmet Muhtar Paşa ile Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa arasında geçen konuşmada görürüz. Yeni sadrazam, çekinmeden Halit Ziya ile Lütfi Bey'in kısacık bir ömürlerinin kaldığını ima eder. Ancak bu çatışma herkes tarafından normal karşılanır, öyle ki, Halit Ziya görevden alındıktan bir süre sonra adını vermediği bir arkadaşı kendisinin o göreve devrimle yerleştirildiğini, o nedenle azledilmesinin beklenilir bir sonuç olduğunu söyleyerek onu teskin etmeye çalışır.

**Devletin Bekası** İttihat ve Terakki Cemiyeti her ne kadar belirli pozisyonlara yüzü Batı'ya dönük kimseleri getirmiş olsa da eski rejimin yüksek kademeli devlet adamlarından da vazgeçemez. Rejimi değiştirmesine rağmen toplumu dönüştürecek devrimci bir dalga yaratmaktan kaçınarak devletin bekasını hedefler. O nedenle de İtalya'nın Trablusgarp'la ilgili verdiği ultimatoma yarattığı kriz anında adeta bir refleks olarak Abdülhamid devrinin tecrübelerine başvurur.

**Gelenek** Dolmabahçe Sarayı'nda modernleşme hamleleriyle birlikte gelenek de önemli bir motif olarak varlığını korur. Halit Ziya, gelenek öyle gerektirdiği için hiç istemediği hâlde sakal bırakmak zorunda kalır. Ramazan aylarındaki Huzur Dersleri adı verilen etkinlikte özel hayatında asla dinlemeyeceği din adamlarını saatlerce dinler. Bayramlaşmalarda Sultan Reşat tahtının saçaklarını saatler boyu başmâbeynciye tutturarak vekillere öptürür. Hânedan kadınları hiçbir zaman harem hayatının ve kurallarının dışına çıkmaz.

**Zayıflatılmış Saray** Sultan Reşat bir karar merkezi olmaktan çok, verilen kararlara uyum sağlayan bir sultandır. Örneğin, tahta oturmadan önce bendegânına çeşitli makam ve mevki vaatlerinde bulunmuş olmasına rağmen saray çalışanlarını bile İttihat ve Terakki Cemiyeti belirler. Kendisine başkâtiplik vaat edilen Esvapçıbaşı Sabit Bey ve sadrazamlık hayalleri kuran Dârüssaade Ağası Fahrettin Ağa bu nedenle gerçekleşmeyen vaatlerle kalakalırlar. Sultan, böylelikle sembolik bir konuma yerleştirildiğinden dolayı imparatorluk içindeki sorunların çözümünde de sadece sembolik bir rol üstlenmesi beklenir. Balkanlardaki kaotik atmosferi yatıştırmak için Arnavutlara cuma namazı kıldırması bunun bir sonucudur.

**Hânedan İçi Çatışma** Halit Ziya, hânedan içi çatışmanın ne kadar derin olduğunu göstermek için Sultan Reşat'ın veliahtı olmak için birbiriyle kıyasıya rekabet eden Yusuf İzzettin ve Vahdettin arasında geçenleri aktarmaktan çekinmez ve Yusuf İzzettin'in Sultan Reşat'la Vahdettin'in aralarında anlaştığı endişesiyle sonunda canına kıyıldığını belirtir.

**Modernleşme** Halit Ziya'nın anıları, gündelik yaşamın önemsiz görünen ve verili kabul edilen detaylarının modernleşme hamleleriyle nasıl yeniden düzenlendiğini görmek için önemli izlekler sunar. Bu hamlelerin başında Yıldız Sarayı'nın tabla usulü yemek servisinin tabldotla değiştirilmesi gelir. Herkes için ayrı ayrı hazırlanan ve yerlerde sahiplerini bekleyen tablaların yerini israfi önleyen tabldotlar alır ve yemekler bir yemek salonunda yenmeye başlar. Servis için de sarayın içinden elemanlar yetiştirilir ve çalışanların aynı renkte üniforma giymesi sağlanır. Böylece saray çalışanlarının örgütlenişi belirli standartlarla düzenlenmiş olur.

**Diplomasi** Halit Ziya, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından müzakerelerde bulunması için çeşitli yurt dışı gezilerine gönderilir. Her seferinde imparatorluk lehine bir intiba yaratmak için elinden geleni yapsa da özeleştiride bulunarak tüm bu ziyaretlerin nihayetinde pek bir şey değiştirmedini kabul eder ve Batılları Türklere karşı değişmez yargıları oldukları gerekçesiyle eleştirir.

**Apolitiklik** Halit Ziya her ne kadar başkâtipliğe İttihat ve Terakki tarafından getirilmiş olsa da katı görüşleri olan politik bir kişi değildir. Abdülhamid'le karşı karşıya geldiğinde ona olan nefretine rağmen kendisine el sıkışmak için uzatılan eli sıkmak yerine eğilip öper. Sarayın gündelik akışını modernleştirmek için gayret gösteren ve Sultan Reşat'ın tahtının saçağını öptürme konusundaki ısrarını eleştiren Halit Ziya'nın bu hareketi hem meşrutiyet rejiminin kafa karışıklığının metaforik bir özeti hem de onun siyasetten uzak duran yapısının bir göstergesidir.

**Güvenilirlik** Halit Ziya, kabiliyetlerini ölçüp tartma, ona göre görev üstlenme ve gerektiğinde vazgeçme konusunda başarılı bir isimdir. O nedenle kendisine eğitim bakanlığı ve Bağdat valiliği teklif edildiğinde reddeder. Ancak en büyük hamlesini Âyan Meclisi'ne atandığında yapar ve başkâtip olarak emekli olduktan sonra büyük bir risk altında kalacağını bilerek bir ilki gerçekleştirir ve âyanlıktan istifa eder.

## **Bibliyografya**

Uşaklıgil, Halit Ziya. *Saray ve Ötesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.